

Informační příručka

Spravedlivé oddlužení

TRIALOG

Obsah

1.

Stránka

4 **Úvod:** Oddlužení musí pokračovat

2.

6 **Problém:** 20 let dluhové krize

6 **Rozsah** dluhové krize

9 **Příčiny** zadlužení

10 **Rozvojové ruiny na hoře dluhů**

10 Například: olověné a stříbrné hutě v Bolívii

10 Například: atomová elektrárna na Filipínách

11 **Dluhový management ve slepé uličce**

11 Chronologie neúspěšného dluhového managementu

12 Aktéři dluhového managementu

13 Například: Nigérie

14 Například: Jugoslávie

15 **Iniciativa HIPC:** minula se cílem

18 Například: Bolívie

20 **Strukturální přizpůsobení** k tíži chudých

21 **Důsledky** zadlužení

23 **Obchod** a zadlužení

3.

24 **Cíl:** spravedlivé a transparentní arbitrážní řízení (FTAP)

26 **Praktické uplatnění FTAP:** fiktivní příklad „Brasinézie“

27 **Reforma** dluhového managementu v mezinárodní diskusi

28 Rozdíly mezi SDRM a FTAP

28 Často vznášené námitky proti FTAP

29 **Únosnost** dluhů

30 **Legitimita** dluhů

30 **Účast** občanské společnosti

4.

32 **Minulost:** učit se z historie

32 **Oddlužení** Německa v londýnské smlouvě o dluzích z roku 1953

34 **Oddlužení** Indonézie v roce 1969

35 **Kuba** 1898

5.

36 **Současné aktivity:** spravedlivé oddlužení

36 Německá aliance erlassjahr.de

37 Kampaně za oddlužení Jihu

38 **Česká kampaň Milostivé léto**

6.

40 **Dodatek:**

40 Slovník zkratk a základních pojmů

42 Adresy a kontakty

43 Seznam autorů / Impressum

Titulní fotografie:
Mládež v Kongu
– nejistá budoucnost

Foto: Sebastian Bolesch / Das Fotoarchiv

„Předlužení mnoha zemí není jen ekonomickým problémem. Je to pro mnoho lidí problém existenční. Zadlužení jejich zemí jim bere svobodu podílet se na výhodách globalizace. Kdyby existovalo mezinárodní insolvenční řízení, které by mohlo problém předluženosti vyřešit, pak by to byl přesvědčivý signál odpovědného utváření globalizace. Jako u konkurzu soukromé firmy by měla platit zásada podpory pro poškozené a pro ty, kdo klopytli pomoc postavit se znovu na nohy.“

Spolkový prezident Johannes Rau, projev v Berlíně 2002

3

Soudobá podoba světové tržní ekonomiky a jejích institucí přitom usnadňuje různé typy hospodářské nespravedlnosti, krátkozrakého egoismu a parazitismu. Integrující se gigantické nadnárodní korporace mají stále větší vliv na politiku států i mezinárodních organizací a ohrožují volnou hospodářskou soutěž. Bohaté státy s rozvinutou ekonomikou usilují o maximální otevřenost trhu chudých zemí pro sebe, ale samy své trhy uzavírají. Není asi příznakem ničeho dobrého, když hodnota majetku tří nejbohatších lidí světa převyšuje součet hrubých národních produktů skupiny rozvojových zemí s šesti sty milióny mnohdy hladovějících obyvatel. Světové hospodářství závratně vzkvétá a přitom v osmdesáti zemích světa mají občané dnes podstatně nižší průměrný příjem, než měli před deseti lety. Počítačové praní špinavých peněz dosahuje už výše pěti procent hospodářského produktu celého lidstva a obchod s drogami představuje osm procent světového obchodu, tedy víc, než obchod s auty či s ocelí. Péče o pohyb peněz, kapitálu a vlastnických práv vynáší podstatně víc, než tvorba konkrétních hodnot.

Z novoročního projevu prezidenta Václava Havla 1. leden 2000

Je taky dosti zřejmé, že pokud nebudeme schopni sdílet ve větší míře svoje bohatství se třetím světem, nepodaří se odvrátit takové globální změny, které nakonec zasáhnou nás způsobem, který bude zničující.

Premiér Vladimír Špidla pro deník Právo 14.8.2003

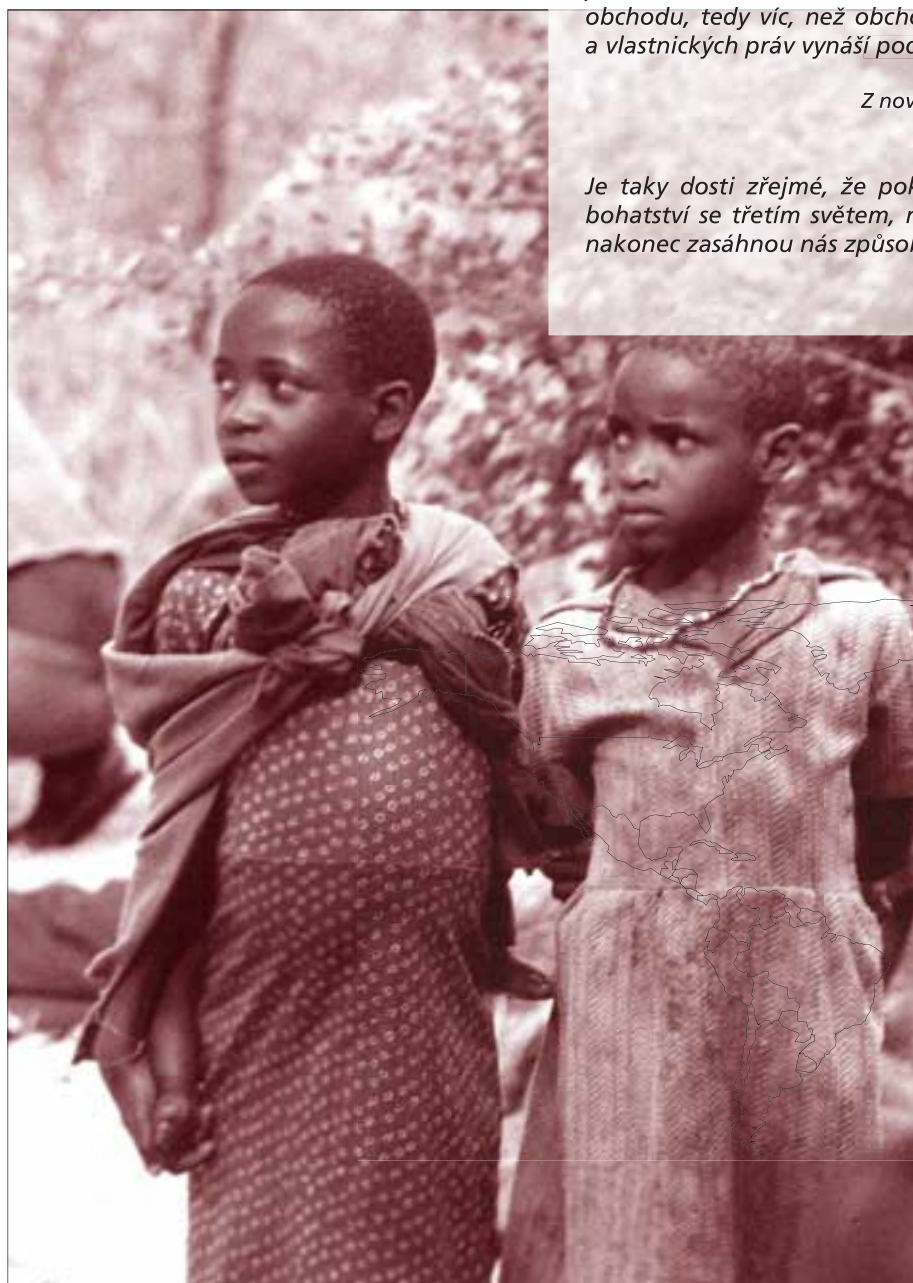

Foto: Andreas Sprinz

Divky v Tanzanii

Úvod

Oddlužení musí pokračovat

4

Kampaň za oddlužení nejchudších zemí planety začínala v České republice pomalu. Již od roku 1997 se na různých místech sbíraly podpisy pod přeloženou petici hnutí Jubilee 2000, kterou rozšiřovaly organizace jako YMCA či Obchůdek jednoho světa. V zimě 1999 pak vznikla neformální platforma několika organizací a jednotlivců, která si dala jméno Milostivé léto 2000. Kromě sbírání podpisů si tato skupina vzala za úkol rozšiřovat povědomí veřejnosti o problému zadluženosti a neudržitelnosti stávající situace tváří v tvář narůstající propasti mezi globálním Severem a Jihem.

Doba nebyla podobným snahám příliš nakloněna, obecné vědomí lidí o problémech málo rozvinutých zemích bylo takřka nulové a navíc přežívala nechuť z minulosti, kdy deklarovaná pomoc třetímu světu sloužila politickým cílům východního bloku. Zatímco se na západě demonstrovalo a vyjednávalo, v Česku byl k jakémukoli oddlužování odpor, vyjádřený prostým a jakoby logickým vysvětlením: půjčky se mají splácet. Je tu však jeden problém. V zemích, kterým rádi říkáme civilizované, tato zásada platí jen do určité míry. Bez ohledu na to, jak vysoko se u nás někdo zadluží, konfiskace majetku může zajít jen k hranici sociální únosnosti. Životní minimum zůstává, platí jako lidské právo. Na mezinárodní úrovni ale stejné bohaté západní země, které si doma dopřávají

humánní zákony, vytvořily jiná pravidla. Pro obyvatelstvo dlužnických zemí na Jihu neplatí žádné zajištění existenčního minima: výživa, vzdělání, zdravotní péče, pracovní místa – vše je obětováno splácení dluhů.

Rok 2000 byl pro českou kampaň Milostivé léto 2000 výzvou. Nejen proto, že rok v názvu české i mnoha dalších národních kampaní znamenal požadavek úplného zrušení, nebo alespoň radikální redukce nesplacitelné dluhové zátěže, ale také proto, že v Praze proběhlo zasedání Světové banky a Mezinárodního měnového fondu. Milostivé léto spolu s dalšími českými partnery pořádalo při této příležitosti mnoho aktivit a napomohlo tak k tomu, že se problém zadluženosti stal diskutovaným tématem.

Naplnit cíle dosud největší světové petice (přes 24 milionů podpisů) se nepodařilo. Členové Milostivého léta 2000, stejně jako jejich kolegové z mnoha jiných zemí se však rozhodli ve své práci pokračovat a to pod jménem Milostivé léto.

I když oddlužování dosud nedosáhlo požadovaného rozsahu, rozhodně se změnila hospodářskopolitické rámcové podmínky. Zatímco dříve například požadavky na ustavení „mezinárodního insolvenčního řízení“ nebo „spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení“ (FTAP) platily za nerealistické představy několika

idealistických snů, jsou dnes diskutována i na nejvyšších místech ministerstev a finančních institucí. Dále se prohlubující zadlužení mnoha rozvojových zemí nebo např. protesty chudých a bankrot v Argentině ukázaly aktérům MMF a Světové banky, že se sami svým starým způsobem řešení otázky dluhů dostali do slepé uličky. Dochází ke změně přístupů a představitelé rozvojové politiky z řad světového hnutí za oddlužení nemohou už být jako partneři rozhovorů ignorováni.

Na tomto pozadí vznikla tato příručka, která odpovídá na nový vývoj. V úvodu poskytuje obsáhlou analýzu 20 let dlužnické krize a skicuje neúspěšné aktivity mezinárodních finančních aktérů. Děsivá hora dluhů ve výši téměř 2,5 bilionů USD opravdu není bilancí úspěchu!

V dalších kapitolách popisuje předkládaná příručka podrobně cíl mezinárodně propojené kampaně za oddlužení: zavedení FTAP tak, aby zadlužené země dostaly skutečnou možnost k hospodářskému růstu a k boji proti chudobě ohrožující životy. Kromě toho jsou představeny úspěšně uskutečněné modely oddlužení z historie: Německo 1953 a Indonésie 1969. Mimo jiné je stručně popsána i činnost české kampaně. Témata, kterými se hnutí za oddlužení zabývá, jsou komplikovaná a vyžadují hlubší seznámení. Abychom Vám přitom pomohli, připojili jsme

Foto: epd-bild / Thomas Lohnes

Duhová šála se stala poznávacím znamením německého hnutí Milostivé léto: zde tehdy osmnáctiletá Janik při církevním festivalu ve Stuttgartu

také glosář, který v krátkosti vysvětluje nejdůležitější odborné pojmy.

Základní myšlenkou „Milostivého léta“ bylo dosáhnout oddlužení chudých zemí Jihu, nebo přinejmenším výrazného snížení kritické zadluženosti. To byla vize, která mobilizovala a mobilizuje tisíce lidí na celém světě. Tato myšlenka, která není výrazem nekritického humanismu, ale praktickým krokem ke spravedlnosti a odstranění bezpráví vychází z biblické myšlenky

milostivého léta a roku odpuštění. Každý 50 rok měl být rokem, v kterém každý člověk v Izraeli získal zpět svá práva, v kterém byly odepsány dluhy a propachtovaná půda byla navracena, jak je psáno ve Starém zákoně. Už tehdy bylo milostivé léto, které mělo zabránit trvalému rozdělení na chudé a bohaté, jen vizí. Je to ale vize, která má ještě dnes sílu. Je třeba, aby právní vakuum bylo nahrazeno spravedlností, aby bezohlednost byla nahrazena solidaritou a dluhy sloužily k rozvoji a nikoli k ujařmení

a politickému nátlaku. Proto lidé na Jihu, tamní aktivní kampaně ale i vlády potřebují podporu ze Severu, ze strany angažovaných lidí, kteří chtějí ukončit nelítostný koloběh zadlužení. K tomu chce přispět i tato příručka – v duchu milostivého léta, které otvírá stále nové šance životu.

Bettina von Clausewitz, TomášTožička

2.

Problém

20 let dluhové krize

6

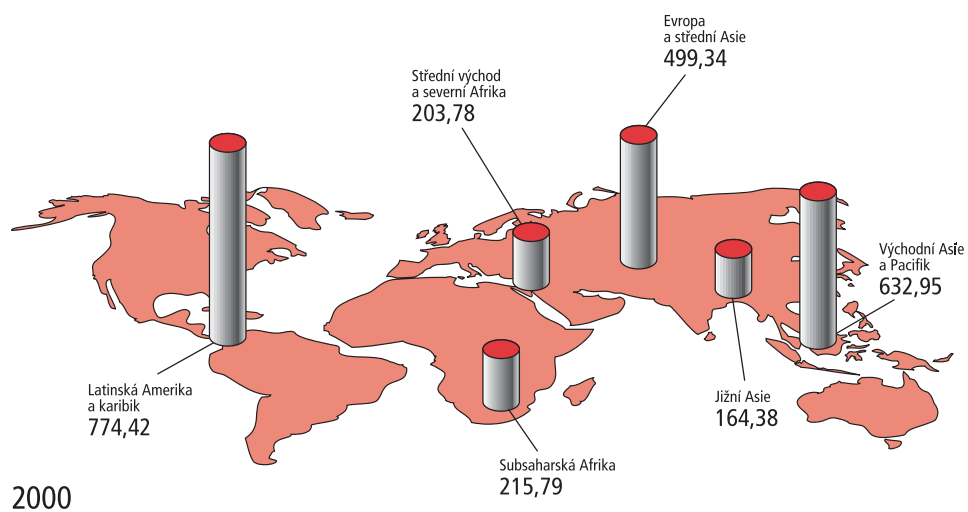
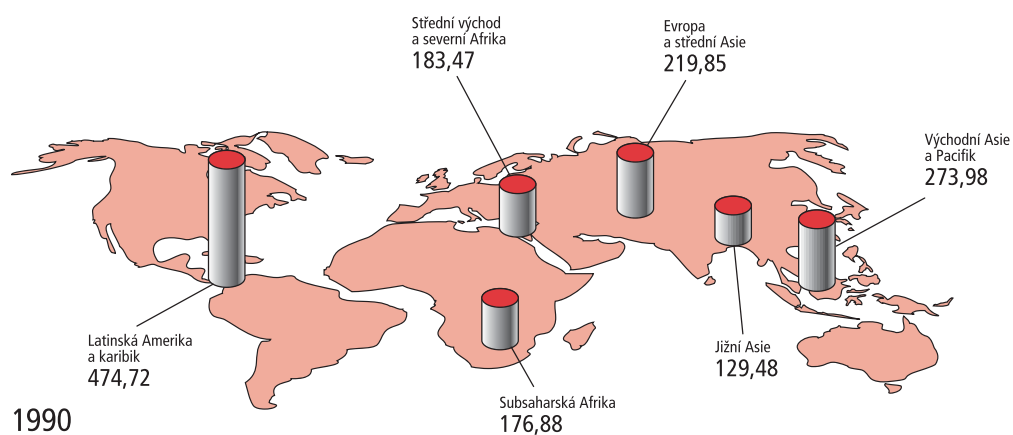
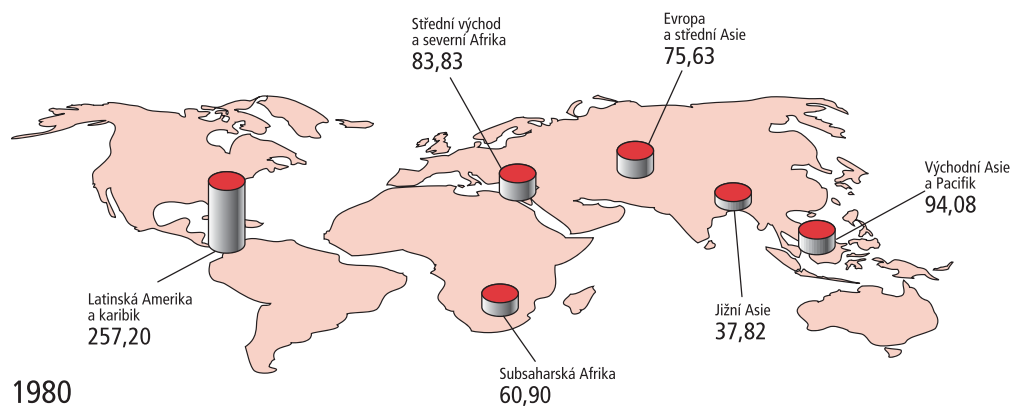
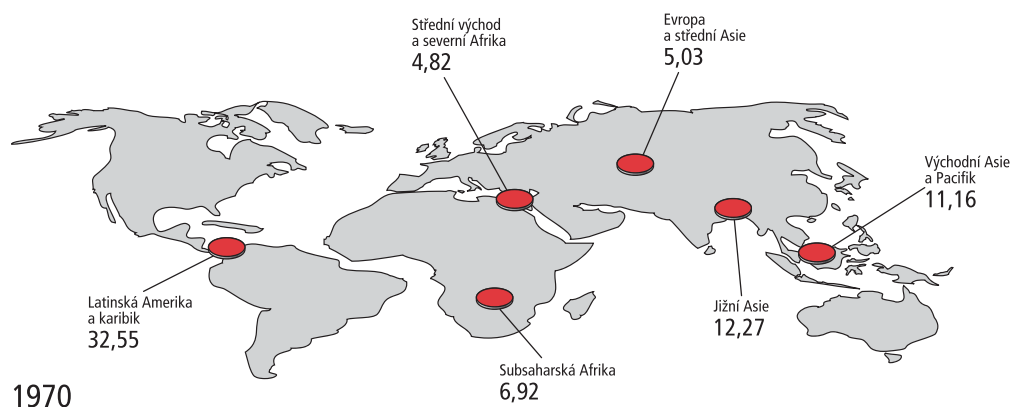
Už dlouho země Jihu sužuje mezinárodní zadlužení. Mnohé z nich jsou už po desetiletí zatíženy dluhy, které nikdy nebudou schopny splatit. Bez ohledu na to musí tyto země rok za rokem převádět svým západním věřitelům miliardové částky: peníze, které jim chybí pro udržitelný a sociálně únosný rozvoj. Nedostává se na školy, nemocnice, zajištění pitné vody nebo rozvoj zemědělství. Účet platí především chudí, které nejvíc postihují drastické úspory. Tak se pro ně stávají banální choroby jako je průjem nebo spalničky ohrožením života, protože si nemohou dovolit návštěvu u lékaře. Jejich děti se neučí ani číst ani počítat, protože nemohou zaplatit školné. Žijí v podmínkách nedůstojných člověka, protože státu chybí peníze na výstavbu bytů a infrastruktury.

Rozsah dluhové krize

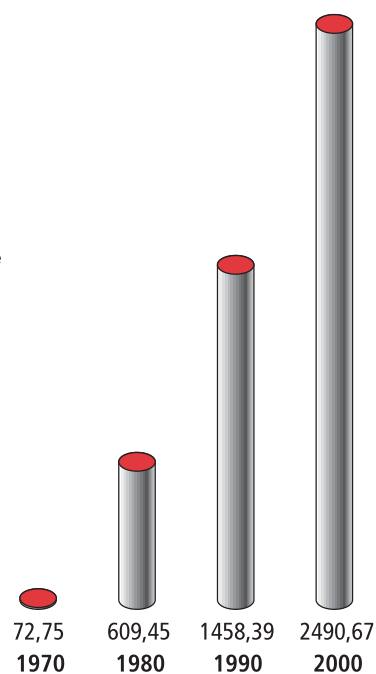
Nejpozději nedávné finanční krize v jiho-východní Asii v roce 1998 a v Argentině roku 2001 zřetelně ukázaly, že předluženost už dlouho není jen problémem nejchudších a hospodářsky slabých zemí. Také prahové země jako Indonésie nebo Argentina se musely přesvědčit, jak finanční krize způsobené vysokým zadlužením zničily mnohaleté úsilí o rozvoj a dohnaly k chudobě velké části obyvatelstva. Přesto celkové dluhy rozvojových zemí do konce devadesátých let dále rostly. V roce 1999 dosáhly 2,57 bilionu dolarů – nejvyššího stavu v dějinách, čtyřikrát více než v roce 1980. V roce 2000 poprvé zadlužení zemí Jihu lehce pokleslo na 2,49 bilionu dolarů. Podobným způsobem stoupala dluhová služba, to zname-

ná suma skutečně zaplacených splátek dluhů a úroků. Jen v roce 2000 zaplatily rozvojové země svým věřitelům téměř 400 miliard dolarů. Ve stejném roce dostaly v rámci rozvojové pomoci příspěvky ve výši 53,7 miliard dolarů. Ve statistikách Světové banky (Global Development Finance), jejichž údaje představují podstatný pramen této publikace, jsou uvedeny vedle zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky také rozvojové země v Evropě ve Střední Asii. Patřila k nim většina východoevropských zemí, nástupnické státy Sovětského svazu a také Turecko. Zadluženost rozvojových zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky, tedy zemí „Jihu“ samotných dosahovala 1,99 bilionu dolarů v roce 2000.

Celkové zadlužení podle regionů (v miliardách USD)

Všechny rozvojové země

Zdroj: Světová banka / Global Development Finance 2002

Tato čísla ovšem nevypovídají příliš mnoho. Obsahují hodnoty velmi rozdílných dlužníků - počínaje miniaturním státem Komory a konče Čínou, od nejchudších zemí jako Etiopie až po prahovou zemi Brazílii. Teprve když zadlužení dáme do souvislosti s hospodářskou silou určité země, ukáže se zřetelně, jaké zatížení dluh skutečně představuje. K tomu existují různá měrná čísla, která jsou označována jako indikátory zadlužení.

Indikátory zadlužení slouží k posouzení únosnosti zadlužení určité země. Popisují zadlužení nebo poskytnuté platby dluhové služby ve vztahu k hospodářské výkonnosti dotyčné země.

Nejdůležitější indikátory zadlužení:

■ Dluhová kvóta:

poměr celkového zadlužení k hrubému národnímu produktu (HDP), tzn. hodnotě zboží a služeb, které jsou vyprodukovány v průběhu jednoho roku.

■ Kvóta dluhy - export:

poměr celkového zadlužení k exportním příjmům.

■ Kvóta dluhové služby:

Poměr dluhové služby (= suma úroků a splátek) k exportním příjmům.

Kvóta dluhy - export a kvóta dluhové služby vypovídají nejvíce pokud jde o skutečné zatížení, protože se vztahují k exportním příjmům a dluhy se zpravidla musí splácet v devizách a ne v domácí měně.

Neúnosná dluhová služba

V roce 2000 byla kvóta dluhy - export u rozvojových zemí kolem 113,3 % (1999: 141,3 %). Rozvojové země musely v roce 2000 poukazovat 18,1 % svých exportních příjmů na platby úroků a splátek svým věřitelům (1999: 21,9 %).

Diferencovanější pohled se naskytne pozorujeme-li jednotlivé skupiny zemí. Země se zvláště závažnými problémy zadlužení rozdělují Světová banka do kategorie vysoce zadlužených zemí s nízkými příjmy (SILIC) a se středními příjmy (SIMIC). Vykazují podstatně vyšší indikátory zadlužení.

Rok	Kvóta dluhy - export (%)		kvóta dluhové služby (%)	
	1999	2000	1999	2000
SILIC	309,19	237,89	23,93	19,26
SIMIC	411,95	354,28	82,96	69,57

Rostoucí nedoplatky

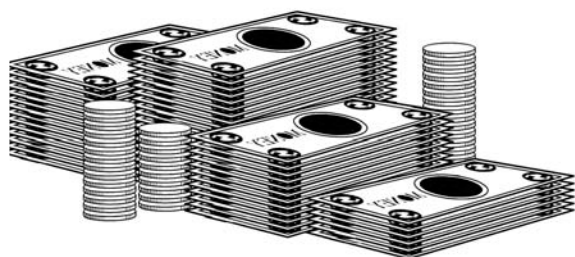
Do konce devadesátých let Světová banka vycházela z názoru, že kvóta dluhové služby pod 25 % je pro dlužnické země únosná. Mezitím považuje dluhovou službu ve výši mezi 10 - 15 % jako národohospodářsky ospravedlnitelnou. Ani pro jednu z těchto hodnot neexistuje vědecké zdůvodnění. Spíše je to tak, že Světová banka hranici únosnosti neustále snižuje metodou pokusu a omylu. Milostivé léto se v této věci řídí úspěšným příkladem oddlužení Německa v roce 1953, při kterém kvóta dluhové služby ležela pod pěti procenty (viz str. 32).

Dluhová služba rozvojových zemí se svými průměrem 18,2 % nejen, že je vyšší, ale představuje pro mnoho zemí Jihu sotva překonatelné pouštění žilou na účet lidského rozvoje. Přitom je třeba brát v úvahu, že při vypočítávání kvóty dluhové služby jsou podkladem jen opravdu uskutečněné platby úroků a splátek. Protože mnohé chudé země už dlouho nejsou schopny splatnou dluhovou službu pokrýt, kvóta dluhové služby mate, pokud jde o skutečnou výši převodů, které jsou věřiteli požadovány. Dluhová služba, která nebyla splacena, se rozhodně nerozplyne ve vzduchu, ale je připočtena k celkové sumě dluhu a tak jen odsunuta do budoucnosti.

Indikátory zadlužení pro vybrané země (rok 2000)

	Celkové zadlužení v milionech USD	Kvóta dluhy - export v %	Kvóta dluhové služby v %
Argentina	146.172	381,23	71,32
Bolívie	5.762	340,12	39,05
Brazílie	237.953	343,85	90,73
Burundi	1.100	1.910,88	37,18
Kamerun	9.241	337,53	20,52
Ekvádor	13.281	183,52	17,63
Ghana	6.657	271,65	19,25
Indonésie	141.803	190,94	25,28
Mosambik	7.135	927,76	11,38
Nicaragua	7.019	538,31	23,03
Peru	28.560	284,04	42,82
Svatý Tomáš a Princův ostrov	316	2.273,17	31,66
Uruguay	8.196	182,37	29,22

Zdroj grafik: Světová banka / Global Development Finance 2002

SILIC

Severely Indebted Low Income Countries

vysoce zadlužené země s nízkými příjmy

Ke skupině SILIC počítá Světová banka země s hrubým domácím produktem na hlavu menším než 756 dolarů, které mají současnou hodnotu dluhové služby vyšší než 220 % exportních příjmů nebo než 80 % hrubého domácího produktu.

33 zemí SILIC (2000): Angola, Benin, Čad, Etiopie, Burundi, Pobřeží slonoviny, Demokratická republika Kongo, Guinea, Guinea-Bissau, Indonésie, Kamerun, Kirgizská republika, Komory, Laos, Libérie, Madagaskar, Malawi, Mauretánie, Myanmar, Nikaragua, Niger, Nigerie, Pákistán, Kongo, Rwanda, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Sierra Leone, Somálsko, Středoafrická republika, Súdán, Tádžikistán, Tanzanie, Zambie.

SIMIC

Severely Indebted Middle Income Countries

vysoce zadlužené země se středními příjmy

Ke skupině SIMIC počítá Světová banka země s hrubým národním produktem na hlavu mezi 756 a 9.265 dolarů, které mají současnou hodnotu dluhové služby vyšší než 220 % exportních příjmů nebo než 80 % hrubého domácího produktu.

8 zemí SIMIC (2000): Argentina, Brazílie, Ekvádor, Gabun, Guayana, Jordánsko, Peru, Sýrie

Příčiny zadlužení

V sedmdesátých letech panovala víra v neomezený růst. Politici a ekonomové vycházeli z toho, že země Afriky, Asie a Latinské Ameriky musí jen dohnat rozvoj průmyslových zemí. Půjčené peníze měly sloužit k rychlé výstavbě hospodářství a průmyslu a ke zmnohonásobení vývozu. Z vývozních příjmů se měly dluhy v průběhu několika desetiletí splatit. A tak země Jihu v sedmdesátých letech začaly ve velkém měřítku přijímat úvěry. Západní banky je přitom vydatně podporovaly, protože potřebovaly dostat do oběhu takzvané „petrodolary“, vklady zemí bohatých na ropu. Ale naděje na rychlé vybudování moderního hospodářství se nevyplnily.

Důvody pro nezdar rozvoje financovaného úvěry jsou rozmanité. Určitou roli při tom hrál jednak vývoj světového hospodářství a vývoj politický, a na ně rozvojové země neměly vliv (vnější příčiny), jednak vlastní chyby rozvojových zemí (vnitřní příčiny).

Vnější příčiny:**Změny na světovém trhu a studená válka**

V průběhu hospodářské recese průmyslových zemí v sedmdesátých a osmdesátých letech poklesla poptávka po surovinách, hlavních vývozních produktech dlužnických zemí. Tím také klesly ceny tohoto zboží na světovém trhu. Rozvojové země tedy musely vyvážet více, aby vyrovnaly ztráty příjmů. Ale to vedlo k dalšímu poklesu cen. Kromě toho průmyslové země chránily své trhy před produkty z rozvojových zemí - navzdory všemu zaklínání se svobodným obchodem. Pomocí ochranných cel a subvencí byl chráněn domácí průmysl a zemědělství a to zdražilo dovozy.

Na druhé straně vedly ropné krize let 1973 a 1979 k drastickému zdražení energetických

dovozů do rozvojových zemí. Zatímco tedy příjmy zemí Jihu v důsledku poklesu cen jejich exportního zboží a malé poptávky klesly, stouply mnohonásobně výdaje na dovoz ropných produktů.

Situace se pro mnoho rozvojových zemí dramaticky vyostřila, když začátkem osmdesátých let především v důsledku zbrojení v USA, financovaného půjčkami, prudce narostly úroky. Na mezinárodních úvěrových trzích se úroky dočasně vyšplhaly přes 20 %, takže rozvojové země musely vydávat na svou dluhovou službu stále vyšší částky. Musely dělat nové dluhy, aby mohly splácet staré. Od té doby vězí v dluhové pasti beze změny až dodnes.

Také politická situace v rámci konfliktu Východ - Západ vedla ke zhoršení dluhové krize. V průběhu studené války si oba tábory zajišťovaly loajalitu rozvojových zemí pomocí velkorysých úvěrů, bez ohledu na solventnost dlužníků. Tak došlo k tomu, že některé demokratické vlády dnes ještě musejí splácet dluhy svých diktátorských předchůdců, například na Filipínách nebo v Jižní Africe.

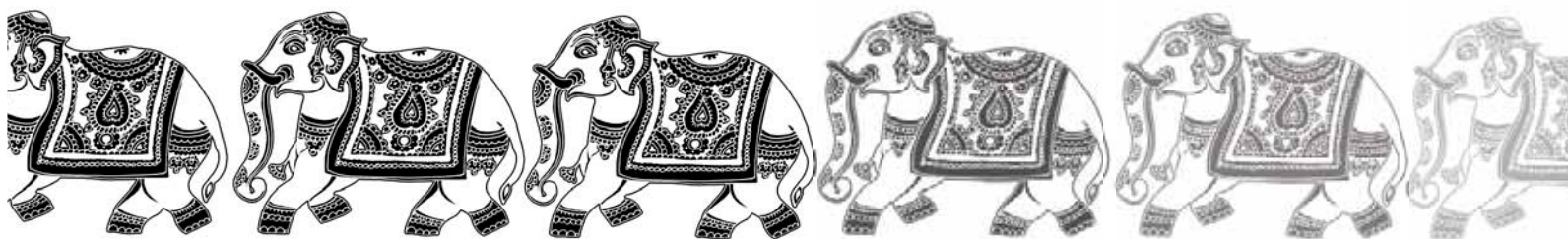
Vnitřní příčiny:**Chybné plánování a korupce**

K neúnosnému zadlužení mnoha zemí nepřispěly jen podmínky světového hospodářství a politiky. K tomu přistoupilo ještě špatné plánování a korupce při využívání úvěrů. Bez řádné kontroly byly vydávány miliardové sumy na často nesmyslné mamuté projekty, které se prokázaly jako neschopné přežít a nedokázaly financovat proinvestované úvěry. Další půjčky byly využity na zbrojní projekty a nákupy zbraní, přinesly tedy náklady, ale žádné příjmy. Privilegované vrstvy zneužívaly svou moc a převáděly zpronevěřenou peníze z půjček na svá zahraniční bankovní konta, kde jsou zčásti uloženy dodnes.

Odpovědnost za to nenesou ovšem jen vlády rozvojových zemí. Spoluodpovědní jsou i veřejní věřitelé a soukromé banky, kteří poskytovali kredity lehkomyšlně navzdory své znalosti skutečného stavu.

„Bílí sloni“ - rozvojové ruiny na hoře dluhů

10

Například:

olověné a stříbrné hutě Karachipampa v Bolívii

Uprostřed andské náhorní plošiny, ve výši přes 4000 metrů nad mořem, stojí olověné a stříbrné hutě Karachipampa, jedno z nejmodernějších průmyslových zařízení Bolívie. Ačkoli tento rozvojový projekt s německou pomocí byl ukončen už v polovině roku 1984, nepřinesl dodnes jediný dolar příjmů.

V polovině sedmdesátých let chtěla bolívijská důlní společnost vlastním hutním zpracováním olova rozšířit těžbu ložisek na jihu země a pověřila dceřinou společností německé firmy Klöckner vypracováním předběžné studie. Tato studie doporučila použití nové technologie, na kterou Klöckner právě získal výhradní práva. Zakázku na stavbu hutě pak také dostalo německo - belgické konsorcium pod vedením Klöcknera, ačkoli další nabídky byly výhodnější. Financování se z velké části uskutečnilo

prostřednictvím zahraničních půjček. 83 milionů dolarů přišlo od německé Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW). 40 milionů půjčila Deutsch-Südamerikanische Bank, dceřiná banka Dresdener Bank, zajištěná ručením státní pojišťovny úvěrů Hermes. Další pomoc poskytla Belgie.

Teprve po zahájení stavby se zjistilo, že Bolívie nemůže těžit dostatečné množství rudy pro provoz nové hutě. Kapacita hutě byla určena pro zpracování 51.000 tun rudného koncentráту, pro hospodárny provoz byly třeba nejméně 43.000 tun. Z domácí těžby bylo k dispozici ale jen 22.000 tun a dodatečné dovozy ze zahraničí by byly příliš drahé. Ačkoli německým věřitelům byl problém s nedostatkem rudy znám nejpozději od roku 1981, projekt nebyl zastaven. Bolívie dodnes splácí úroky a splátky KfW, která lapidárně v důvěrné správě spolkové vládě napsala „tento projekt je třeba označit za naprosto neúspěšný“.

Například:

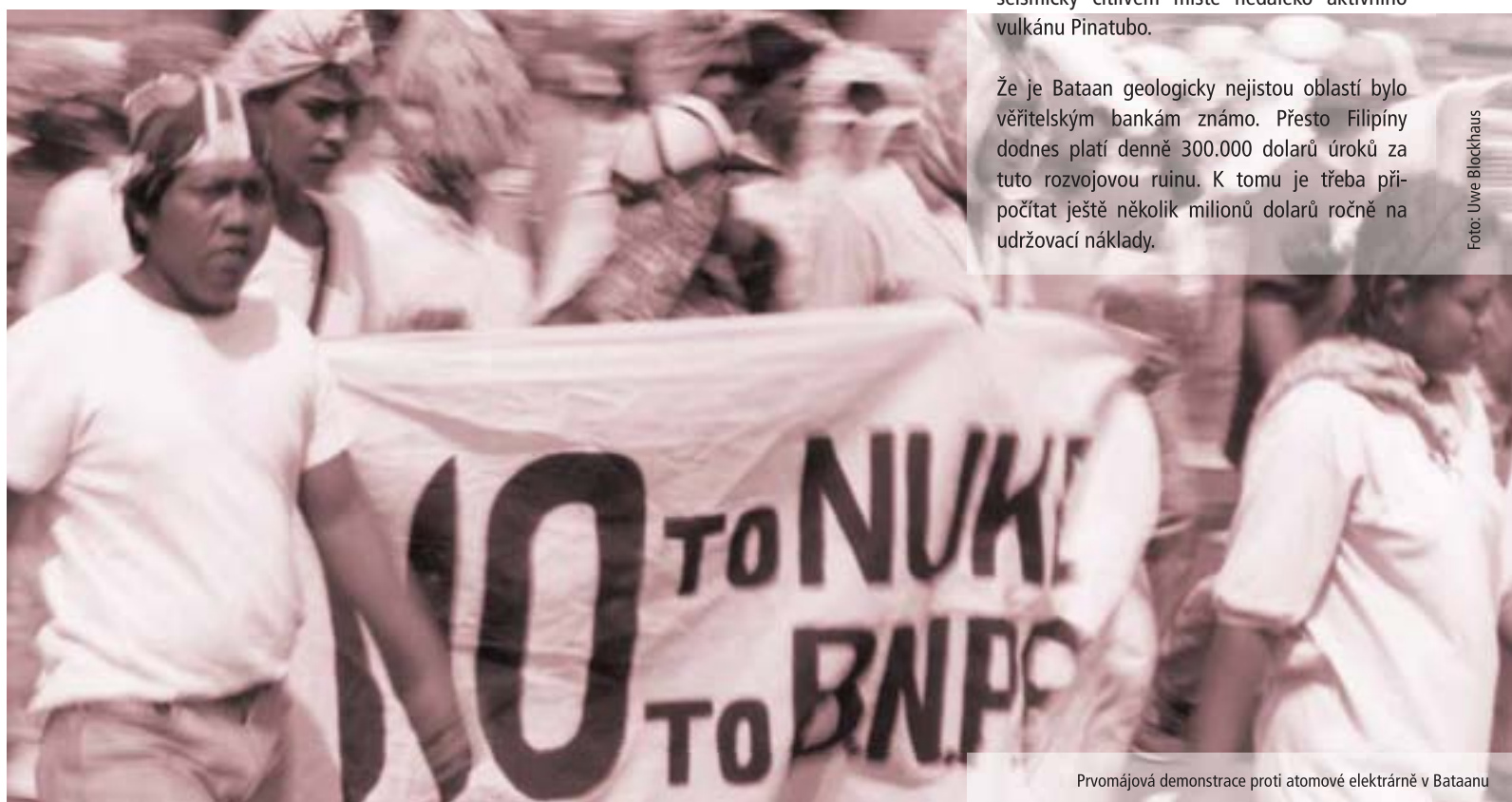
atomová elektrárna Bataan na Filipínách

Pod dojmem ropné krize rozhodl Filipínský diktátor Ferdinand Marcos na začátku sedmdesátých let o rozsáhlém programu využití atomové energie. První jaderná elektrárna byla postavena americkým konsorciem pod dohledem komise pro atomovou energii USA roku 1975 v Bataanu. Oproti původnímu odhadu byly náklady ve výši 2,3 miliardy dolarů dvojnásobné. Tuto zakázku za přemrštěnou cenu si americká firma Westinghouse zajistila vyplacením „komisního poplatku“ více než 70 milionů dolarů jednomu Marcosovu zprostředkovateli. Peníze poskytli americká Export-Import-Bank a další věřitelé.

Jaderná elektrárna Bataan přesto dodnes nevyrobila ani watt energie. Po Marcosově pádu v roce 1986 dospěl mezinárodní tým expertů k závěru, že zařízení není natolik bezpečné, aby mohlo být spuštěno. Vykazovalo četné konstrukční nedostatky a bylo postaveno na seismicky citlivém místě nedaleko aktivního vulkánu Pinatubo.

Že je Bataan geologicky nejistou oblastí bylo věřitelským bankám známo. Přesto Filipíny dodnes platí denně 300.000 dolarů úroků za tuto rozvojovou ruinu. K tomu je třeba připočítat ještě několik milionů dolarů ročně na udržovací náklady.

Foto: Uwe Blockhaus

Prvomájová demonstrace proti atomové elektrárně v Bataanu

Dluhový management ve slepé uličce (dluhová správa)

Za počátek dlužnické krize se považuje srpen 1982, kdy Mexiko, tehdy druhý největší světový dlužník, nemohlo nadále plnit své platební povinnosti. Věřitelé reagovali rychlým krizovým managementem, aby Mexiku opatřili nové úvěry (fresh money) a tak odvrátili nebezpečí pro mezinárodní finanční systém. Jen o málo později musely zastavit svou dluhovou službu Brazílie a řada dalších zemí. Opět se špatné úvěry převáděly a tak se prostě umořování dluhu a splátky úroků přesunovaly do budoucnosti, aby se v zájmu věřitelů udržela platební schopnost. Tím se ovšem problém také jen přesunuje do budoucnosti a postižené země se dostávají stále víc do začarovaného kruhu zadlužení. V tomto takzvaném dluhovém managementu věřitelé pokračují dodnes.

Všechny pokusy o řešení ze strany věřitelů jsou nedostatečné

Poté, co bylo odpouštění dluhů dlouhou dobu kategoricky odmítáno, začaly se na konci osmdesátých let názory měnit. Poprvé věřitelé začali uvažovat o částečném škrtnutí dluhů: v roce 1988 otevřeli bilaterální věřitelé, tedy vlády věřitelských zemí, možnost odpouštění dluhů pro jednotlivé země až do výše 33 %. O osm let později bylo překročeno další tabu: poprvé se začaly projednávat i dluhy u multilaterálních věřitelů (MMF, Světová banka a regionální rozvojové banky) v rámci iniciativy HIPC (viz str. 15).

Ale žádný z dosavadních postupů dluhového managementu nepřinesl pro předlužené země Jihu únosné řešení. Vedoucí průmyslové národy sice pravidelně stanovují nové podmínky pro konverzi dluhů a částečná odpouštění dluhů, ale všechna tato opatření mají tři věci společné:

Za prvé jsou odpouštěny převážné dluhy, které by stejně nikdy nebyly splaceny, aby se tím jistěji mohl inkasovat zbytek

Za druhé věřitelské vlády, sdružené v takzvaném Pařížském klubu samy rozhodují o výši a podmínkách oddlužení; dlužnické země jsou vyloučeny z rozhodování o tom zda a kolik dluhů bude odpuštěno.

Za třetí je životnost těchto opatření relativně krátká; zpravidla to trvá nejvýše tři roky, než se tyto iniciativy - samozřejmě vždy vydávané za konečné řešení dlužnické krize - prokážou jako nedostatečné.

„Kdybyste papouška naučili opakovat „fiskální disciplína, privatizace a otevírání trhů“, mohli jste se v osmdesátých a devadesátých letech obejít bez rad MMF.“

Joseph Stiglitz, nositel Nobelovy ceny za ekonomii a bývalý hlavní ekonom Světové banky

Chronologie neúspěšného dluhového managementu

1985 Bakerův plán Americký ministr financí Baker navrhuje zajistit platební schopnost patnácti nejvíce postižených zemí poskytnutím nových úvěrů. Tím má být podpořen růst, který povede k umoření dluhů. Nové úvěry plynou ale přímo do dluhové služby. Bakerův plán ztroskotal.

1988 Torontské podmínky Na setkání zemí G7 v Torontu poskytují věřitelské vlády poprvé možnost odpustit bilaterální dluhy chudých zemí. Jako horní hranice odpouštění je stanoveno 33 % běžných plateb dluhové služby. Ukazuje se, že je to nedostatečné.

1989 Bradyho plán Tato iniciativa pojmenovaná podle amerického ministra financí Bradyho měla snížit bankovní dluhy 39 nejvíce zadlužených zemí pomocí směsi odpouštění dluhů, nových půjček a dluhových úlev. Bradyho plán skutečně vedl k přechodnému ulehčení pro některé velké dlužníky se středními příjmy.

1991 Londýnské podmínky Na summitu zemí G7 v Londýně je zvýšena horní hranice odpouštění dluhů pro chudé země na 50%. Pro překonání platební neschopnosti těchto zemí to nestačí.

1994 Neapolské podmínky Na summitu v Neapoli rozhoduje G7 o dalším zvýšení kvóty odpouštění na 67 %. Poprvé mohou být redukovány nejen běžné platby, ale rovněž celková výše dluhu.

1995 Iniciativa z Halifaxu G7 se na svém setkání v Halifaxu zabývá problémem dluhů chudých vysoce zadlužených zemí (HIPC) vůči multilaterálním věřitelům. MMF a Světová banka poté vyvinou iniciativu HIPC (HIPC I), která se zabývá bilaterálními a multilaterálními dluhy.

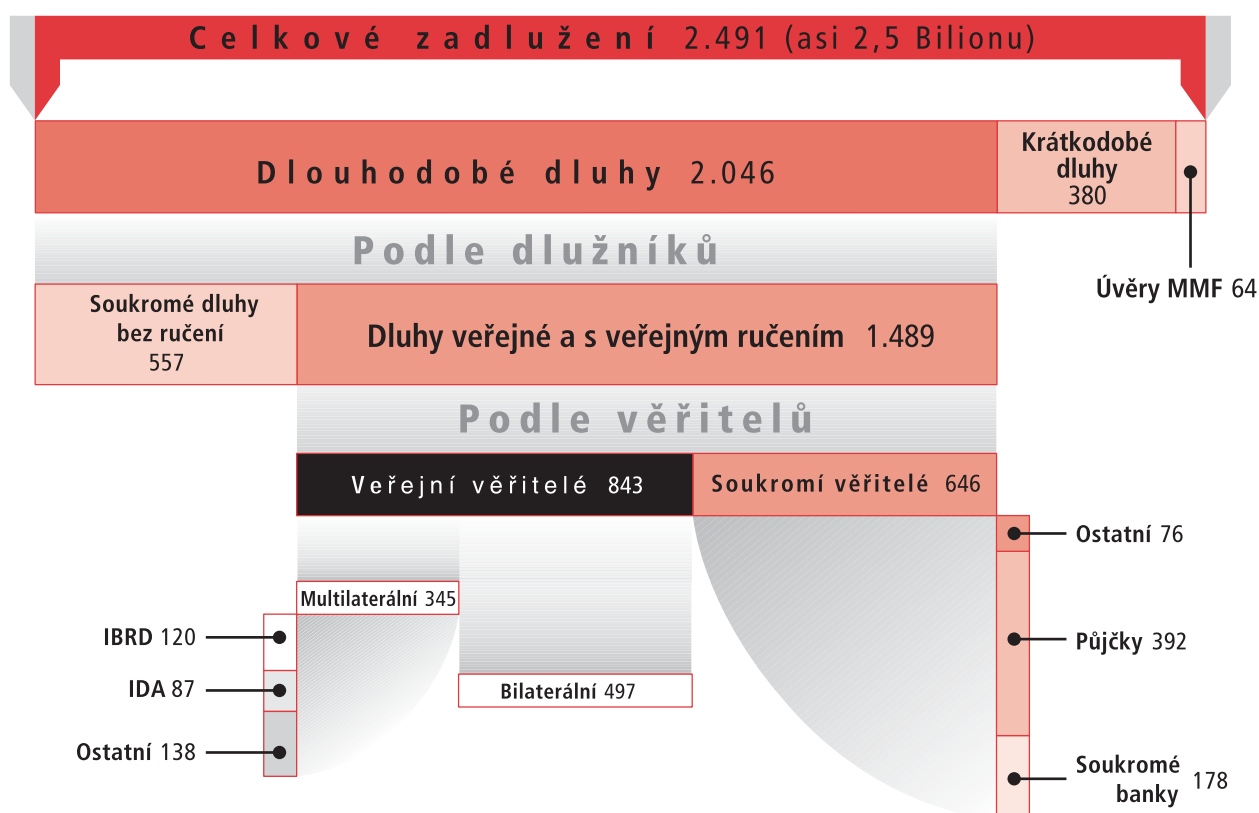
1996 Lyonské podmínky Summit G7 v Lyonu vyzývá věřitelské vlády, aby podpořily iniciativu HIPC a pokročily dál než stanovují Neapolské podmínky. V roce 1998 získává Mosambik jako první země v rámci iniciativy HIPC odpouštění dluhů ve výši 80 %.

1999 Kolínská iniciativa Ukazuje se, že iniciativa HIPC je nedostatečná, jen šesti zemím se podařilo v rámci HIPC I dosáhnout částečného oddlužení. Na summitu G7 v Kolíně nad Rýnem je dohodnuto rozšíření iniciativy HIPC (HIPC II). Snížení přístupových bariér má umožnit 36 zemím odpouštění dluhu až do 90 %.

2002 Summit G7 v Kananaskis Kolínská iniciativa nedosáhla očekávaného výsledku. Pouze šest zemí bylo do října 2002 oddluženo. Přinejmenším jedna z nich má už zase vážné problémy s platební schopností. Na summitu G7 v Kananaskis (Kanada) je usneseno dodatečné financování, které má vyplnit díry způsobené nerealistickými výpočty Světové banky a MMF.

Struktura zahraničních dluhů rozvojových zemí (v miliardách USD pro rok 2000)

Gralk: formS grafikdesign, Essen

Akteři dluhového managementu

Současný dluhový management ovládají věřitelé. Přitom je třeba rozlišovat věřitele veřejné a soukromé. K soukromým patří především banky ale v případě prahových zemí také soukromí držitelé státních půjček, s nimiž tyto země přijímají úvěry na mezinárodním kapitálovém trhu.

V případě veřejných věřitelů lze rozlišovat bilaterální poskytovatele, tedy vlády věřitelských zemí, a multilaterální věřitele jako jsou Mezinárodní měnový fond, Světová banka a regionální rozvojové banky. Mimořádnou roli mezi veřejnými věřiteli hrají vlády G8, osmi nejmenších průmyslových zemí (USA, Německo, Japonsko, Velká Británie, Francie, Kanada, Itálie a Rusko). Nejsou pouze nejdůležitějšími bilaterálními věřiteli, ale mají také největší vliv v multilaterálních finančních institucích, kde nemůže být učiněno žádné rozhodnutí proti jejich vůli.

■ Mezinárodní měnový fond (MMF)

Mezinárodní měnový fond, založený na měnové a finanční konferenci Spojených národů v roce 1944 v Bretton Woods, má mimo jiné za úkol poskytovat půjčky pro vyrovnání deficitů platební bilance jednotlivých zemí a tím přispívat ke stabilitě jednotlivých měn. Půjčky MMF jsou vázány na přísné hospodářskopolitické podmínky nebo na uskutečnění programů strukturálního přizpůsobení. Dohoda dlužnické země s MMF je zpravidla předpokladem pro

jednání s dalšími veřejnými a soukromými věřiteli. Všechny členské země platí vklady do MMF podle své hospodářské síly; podle toho se pak také řídí hlasovací práva členů. Průmyslové země Severu mají většinu hlasů. Největší vliv mají USA (17,35 % hlasovacích práv), následovány Japonskem (6,23 %) a Německem (6,08 %), přičemž USA jako jediná země mají dostatek hlasů k zablokování rozhodnutí.

● www.imf.org

■ Světová banka

Světová banka - nebo vlastně Skupina Světové banky - je tvořena Bankou pro obnovu a rozvoj (IBRD), Mezinárodní asociací pro rozvoj (IDA), Mezinárodní finanční korporací (IFC) a Multilaterální agenturou pro investiční záruky (MIGA). Světová banka má za cíl podporovat pomocí dlouhodobých půjček pro jednotlivé projekty a programy hospodářský a sociální rozvoj. IBRD, která vznikla společně s MMF roku 1944 v Bretton Woods, poskytuje úvěry za podmínek podobných tržním. IDA, založená v roce 1960, poskytuje úvěry za zvlášť výhodných podmínek (bezúročně, kromě ročního správního poplatku 0,5 %, délka trvání až 50 let) nejchudším rozvojovým zemím. IFC poskytuje financování soukromému sektoru. Podobně jako u MMF se hlasovací práva a tím i vliv členských zemí řídí výší vloženého kapitálu.

● www.worldbank.org,
● www.svetovabanka.cz

■ Pařížský klub

Pařížský klub je neformální sdružení, zahrnující v současné době 19 veřejných věřitelů, které existuje od roku 1956. V Pařížském klubu se projednává restrukturalizace a odpouštění dluhů z bilaterálních veřejných půjček a exportních úvěrů s veřejným ručením. Jednání se účastní jako poradce zástupce MMF. Až do roku 2001 Pařížský klub nezveřejňoval prakticky žádné informace o svých aktivitách.

● www.clubdeparis.org

■ Londýnský klub

Londýnský klub je od sedmdesátých let neformálním zájmovým sdružením asi tisíce věřitelských bank, které se při jednání s vládami dlužnických zemí nechávají zastupovat poradním výborem. Tento výbor se schází podle potřeby a jedná o restrukturalizaci dluhů ze soukromých a veřejně nezaručených kreditů veřejných dlužníků. V poslední době jsou vedle obchodních bank v Londýnském klubu zastoupeny i fondy, které drží státní půjčky dlužnických zemí.

Například Nigérie: Nekvalifikovala se pro iniciativu HIPC

Nigérie patřila už v roce 1998 do kategorie „vysoce zadlužených zemí s nízkým příjmem“ (SILIC). V té době měla příjmy na hlavu kolem 260 USD a celkové zadlužení 104 % svého hrubého domácího produktu, resp. 258 % svých ročních exportních příjmů. Ze 153 milionů obyvatel měla podle údajů zprávy o světovém rozvoji Spojených národů téhož roku víc než polovina k dispozici méně než jeden USD na den. Pod národní hranicí chudoby, která leží ještě níže, žije asi 45,8 milionu lidí. Vysoké zadlužení a dramatická chudoba velkých částí obyvatelstva vedla nutně k tomu, že se Nigérie stala jednou ze 41 zemí na seznamu, když roku 1996 vznikla iniciativa HIPC. Ale tato iniciativa se kvůli svému nerealisticky vysokému prahu únosnosti rozbíhala velmi zdráhavě a neměla proto pro zemi žádné důsledky.

Roku 1999 aktivisté oddlužení nevěřili svým očím, když četli po kolínském summitu nejnovější seznam zemí iniciativy HIPC: ze 41 zemí se potichu stalo jen 40. Ten, kdo srovnal starý a nový seznam, zjistil, že u písmene „N“ je mezera: Nigérie se ztratila.

Na dotaz, co se s touto zemí stalo, přišla od Světové banky ve Washingtonu odpověď, že Nigérie nepatří mezi země „IDA-only“. To znamená, že nedostává pouze půjčky za

zvlášť výhodných podmínek od dceřiné společnosti Světové banky IDA, ale také od samotné Světové banky IBRD, jejíž úroky a doby splatnosti půjček se blíží podmínkám běžným na trhu.

Proto, zněla odpověď, se tato země nekvalifikovala pro iniciativu HIPC.

Přesně vzato se nekvalifikovala ani pro částečné odpuštění dluhů v Pařížském klubu oficiálních věřitelů, ale může tam získat nanejvýš restrukturalizaci dluhů se zvýšením úroků. Je to absurdní situace, která naprosto vylučuje řešení problému zadlužení. V důsledku toho Nigérie v posledních letech nikdy neplnila své platební povinnosti v plném rozsahu a nedospěla se svými věřiteli k žádné dohodě.

Ale i z čistě formální stránky je vyloučení Nigérie z iniciativy HIPC aktem svévole ze strany věřitelů:

- Nigérie neztratila svůj status IDA-only teprve v roce 1999. Neměla ho nikdy.

- Diskvalifikace země spadá časově v jedno s koncem Abachovy diktatury a s prvními svobodnými volbami. To znamená, že zemi od tohoto okamžiku nemohlo být oddlužení odpíráno s odůvodněním na notoricky špatnou vládu.

- Jako finančník Nigérie nehraje IBRD prakticky žádnou roli. Naposledy zaplatila Světová banka této zemi více, než od ní na splátkách dostala, v roce 1990.

- S více než 30 miliardami USD celkového zadlužení a velmi malým podílem koncesionovaných úvěrů z celkové výše dluhů, by bylo pro věřitele oddlužení ve srovnání s ostatními HIPC poměrně drahé.

V prosinci 2001 Nigérie své platební povinnosti vůči Pařížskému klubu poprvé po dlouhé době znovu konsolidovala, tzn. zjistila jejich přesný rozsah a uzavřela dohodu o restrukturalizaci dluhu. V rámci této dohody bylo zjištěno, že tato africká země nedluží Spolkové republice Německo na exportních kreditech 3,76 ale 5,657 miliard EUR. Tím patří Německo k největším věřitelům Nigérie.

Foto: epd-bild / argum

Nesou tíži zadlužení: děti ve škole v nigerijském hlavním městě Abuja.

Například Jugoslávie

Svévolně přátelsky: odpouštění dluhů mimo pravidla

14

Na příkladu Nigérie jsme viděli, že věřitelé se srdečně málo zímají o pravidla, která sami stanovili, pokud chtějí nějaké zemi upřít účinné oddlužení. Na druhé straně je ale beze všeho nechají plavat i tehdy, když se z politických důvodů hodí nějaké země oddlužit. To se děje většinou z geostrategických důvodů, jako v případě Německa v roce 1953 a Indonésie v roce 1969, popsaných ve čtvrté kapitole. Také Jugoslávie po pádu režimu Slobodana Miloševiče patří do této kategorie.

Svazová republika Jugoslávie byla po skončení jugoslávské války a změně režimu, vynucené působením NATO, zadlužena v zahraničí přibližně 13 miliardami amerických dolarů. Světová banka ji zařadila mezi málo zadlužené země se středními příjmy (LIMIC), i když přesné zjišťování potřebných dat, týkajících se např. exportu, bylo nanejvýš obtížné.

Na tomto základě by měla dotyčná země, podle platných pravidel Pařížského klubu, mít možnost

své zahraniční závazky restrukturalizovat nanejvýš za tržních podmínek (standardní podmínky). To znamená, že by své platební povinnosti odsunula na pozdější dobu za cenu zvýšení úroků. Při jednáních, ke kterým došlo v Pařížském klubu v listopadu 2001 tlačily především Spojené státy na ulehčení zadlužení, aby podpořily rekonstrukci země po bombardování NATO.

Snahou bylo docílit ulehčení v rozsahu „Neapolských podmínek“, ke kterým mají vlastně přístup jen nejchudší a vysoce zadlužené země se statusem „IDA-only“, tedy takové země, které dostaly půjčky pouze od IDA, dceřinné společnosti Světové banky. Jugoslávie nespadá ani do této kategorie příjmů a zadluženosti, ani neobdržela půjčky pouze od IDA. Proti odporu Ruska, které mělo velké pohledávky, vyplývající z dodávek do Jugoslávie, USA prosadily jednání podle Neapolských podmínek. Přitom se nepočítalo, jak to bývá při prvním oddlužení podle Neapolských podmínek, s odpuštěním dvou

třetin dluhové služby, připadající na příští dva nebo tři roky. Ale této evropské zemi byly rovnou škrtnuty 2,7 miliard z více než 4,3 miliard dolarů dluhu u členů Pařížského klubu.

Přesněji řečeno bylo Pařížskému klubu přece jen dovoleno zachovat si tvář. Nebylo poskytnuto plné odpuštění dvou třetin (66,7 procenta) ale v rámci „zvláštní úpravy“ jen 66,02 procenta.

Foto: Bettina von Clausewitz

Vybombardovaná stará část města Gjakovo v jižním Kosovu byla dříve pulzující obchodní čtvrtí

Iniciativa HIPC: minula se cílem

Světová banka a MMF navrhli poprvé v roce 1996, aby skupina vysoce zadlužených chudých zemí (HIPC, viz str.) získala v rámci tzv. iniciativy HIPC odpuštění dluhů, zahrnující všechny úvěry: bilaterální dluhy u států, multilaterální dluhy vůči multilaterálním finančním institucím a dluhy u soukromých bank.

Na světovém hospodářském summitu v Kolíně nad Rýnem v roce 1999 usnesli šéfové států vedoucích průmyslových národů významné rozšíření Iniciativy HIPC. „Kolínská iniciativa“ (HIPC II) otevřela střednědobě částečné oddlužení pro 36 států. V Kolíně byla také zahájena reforma podmínek pro odpuštění dluhů. To je nyní vázáno na realizaci programů pro omezení chudoby, které mají vlády dlužnických zemí vypracovávat za účasti občanské společnosti.

15

Cílem iniciativy HIPC je zredukovat zahraniční zadlužení chudých vysoce zadlužených zemí na „únosnou“ úroveň (kvóta dluhové služby mezi 10 - 15 %). Ale dříve než věřitelé rozhodnou o redukci dluhů určité země, musí tato země zpravidla po tři roky úspěšně uskutečňovat program hospodářského přizpůsobení, spočívající na dohodě s MMF. Dlužnická vláda kromě toho musí předložit první koncept programu pro omezení chudoby. Poté zkoumají MMF a Světová banka v tzv. „analýze únosnosti dluhu“, zda je země předlužená. Přitom iniciativa HIPC definuje následující hraniční hodnoty únosnosti:

- Kvóta export - dluhy: poměr mezi celkovým zadlužením (současná hodnota) a ročními exportními příjmy ve výši 150 %
- Zatížení rozpočtu: poměr celkového zadlužení (současná hodnota) a státních příjmů ve výši 250 %. Kriterium zatížení rozpočtu platí jen pro země s vysokou integrací do světového trhu, tzn. s exportními příjmy nejméně 20 % hrubého národního produktu a výraznými snahami o výběr daní, tedy s daňovými příjmy ve výši nejméně 15 % hrubého národního důchodu.

Pokud země překračuje tyto hodnoty, může se účastnit iniciativy HIPC. Po dokončení analýzy únosnosti dluhu rozhodují MMF a Světová banka o výši oddlužení (Decision Point). Pokud se určitá země kvalifikovala pro iniciativu HIPC, musí zvládnout další období „dobré hospodářské politiky“. V této fázi země už obdrží první ulehčení dluhů.

Plného odpuštění dosáhne země ale jen tehdy, pokud za účasti obyvatelstva vytvoří národní strategii pro omezení chudoby a alespoň jeden rok ji úspěšně uplatňuje (Completion Point).

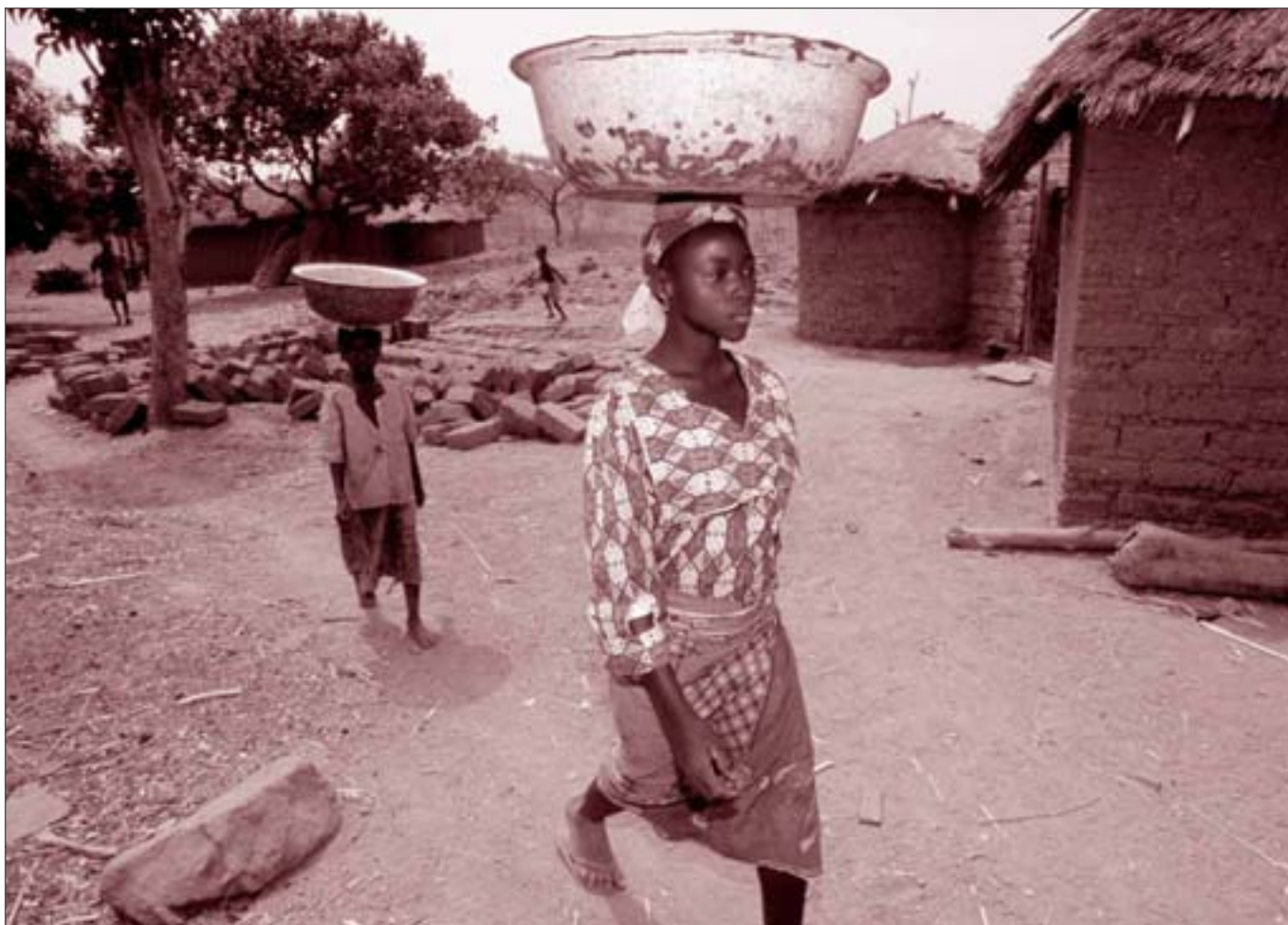
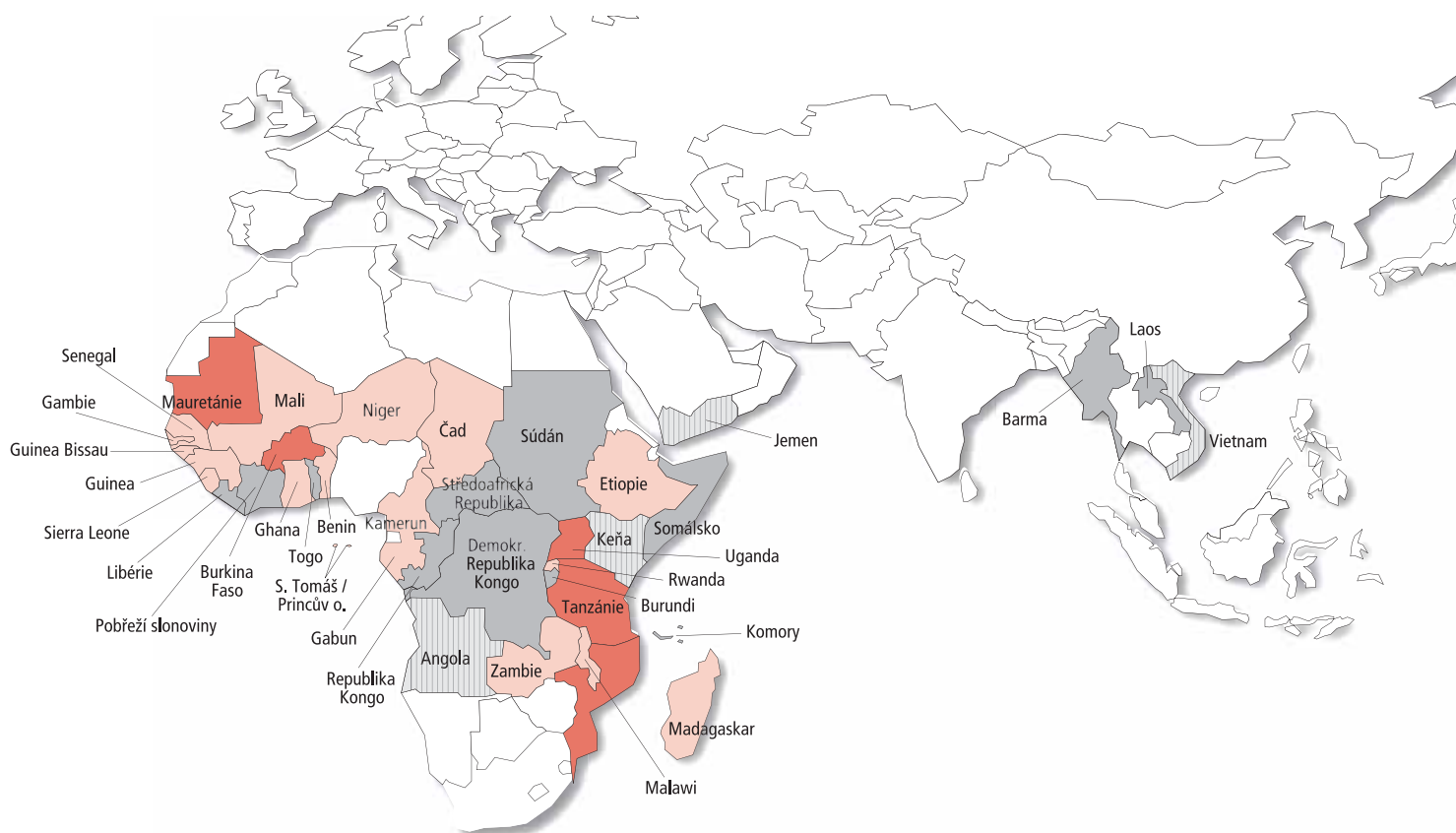

Foto: epd-bild / argum

Ženy v africké vesnici

Země HIPC celosvětově jedním pohledem

V současnosti tvoří HIPC skupina 42 zemí, které jsou Světovou bankou a MMF považovány za předlužené a proto mohou získat zvláštní dluhové úlevy. Země patří do skupiny HIPC, jestliže její hrubý národní produkt na hlavu leží pod 925 USD ročně a současná hodnota dluhů přesahuje 150 % exportních příjmů. Kromě toho musí patřit mezi tzv. „IDA-only“ země, tj. dostává pouze povolené kredity za podmínek IDA, dceřiné společnosti Světové banky. Od roku 1998 jsou nedoplatky zemí HIPC při splácení úroků vyšší než zaplacené úroky. Většina zemí HIPC leží v subsaharské Africe.

Ze 42 HIPC se podle údajů Světové banky podařilo na základě tradičních částečných oddlužení dosáhnout únosné úrovně dluhů

čtyřem. Jsou to:

Keňa, Angola, Vietnam, Jemen

12 zemí se dosud nekvalifikovalo:

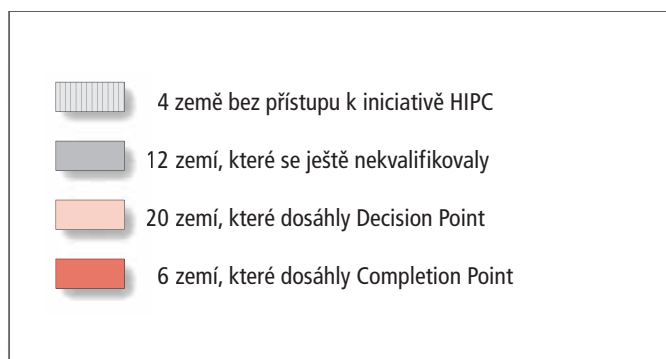
Burundi, Pobřeží slonoviny, Demokratická republika Kongo, Komory, Laos, Libérie, Mynamar, Kongo, Somálsko, Súdán, Togo, Středoafrická republika

20 zemí dosáhlo do září 2002 tzv. „Decision Point“, tzn. získali příslib budoucího odlehčení:

Etiopie, Benin, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Guayana, Honduras, Kamerun, Madagaskar, Malawi, Mali, Nikaragua, Niger, Rwanda, Zambie, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Senegal, Sierra Leone, Čad

Pouze 6 zemí dosud dosáhlo tzv. „Completion Point“, tzn. že splnily všechny podmínky a část dluhů jim skutečně byla odpuštěna:

Bolívie, Burkina Faso, Mauretánie, Mozambik, Tanzanie, Uganda

Přikrášlená čísla

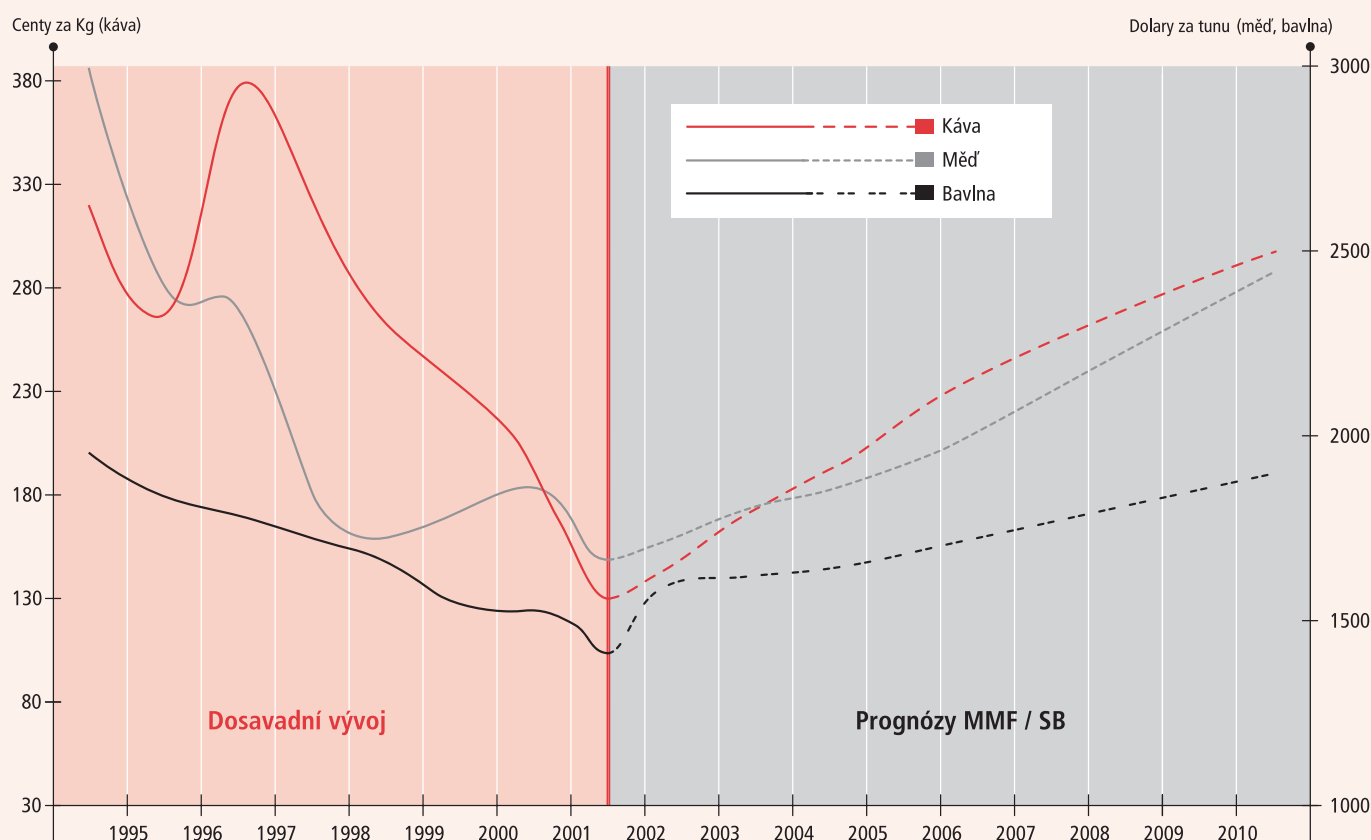
Milostivé léto kritizuje i v případě HIPC II, jako už u dřívějších iniciativ, libovolně zvolenou definici únosnosti. Ale i měřeno těmito kritérii únosnosti, minula se iniciativa HIPC cílem. V září 2002, tedy tři roky po zahájení HIPC II, dosáhlo jen šest zemí Completion Point. Dalších 20 zemí se kvalifikovalo pro oddlužení. Tři z oněch šesti zemí, které dosud získaly celkovou výši odpuštění dluhů, nevykazují ani dnes únosnou míru zadlužení. Uganda, která byla jako první země v rámci HIPC II oddlužena, bude podle kalkulací Světové banky mít na konci roku 2002 dluhovou zátěž, přesahující téměř dvojnásobně hranici únosnosti uznávanou MMF a Světovou bankou. Také u poloviny z 20 zemí, které dosáhly Decision Point, je vysoká pravděpodobnost, že slibovaného cíle únosného zadlužení nedosáhnou a jen s pomocí dalších opatření se dostanou ke kvótě dluhy - export ve výši 150 %.

Příčinou je skutečnost, že MMF a Světová banka při své analýze dluhové únosnosti systematicky přikrášlovali očekávaný hospodářský vývoj a budoucí exportní příjmy zemí HIPC, aby tak dosáhly co nejnižšího nutného odpuštění pro údajně únosnou úroveň zadlužení. Zvláště překvapivé je, že přitom nedbali ani kalkulací vlastních odborných oddělení. Tak Světová banka při své prognóze exportního růstu zemí HIPC vychází z ročního nárůstu světových cen bavlny ve výši 10 % mezi roky 2001 a 2005. Pro stejné období předpokládá oddělení Světové banky, které se zabývá trhy jednotlivých komodit růst jen ve výši 4,4 %, Mezinárodní rada pro bavlnu čeká dokonce jen 1,1 %. Teprve když nevládní organizace upozornily na tyto nerealistické výpočty, musely brettonwoodské instituce opravit své růstové prognózy směrem dolů. Přesto je pro mnohé země HIPC únosná úroveň zadlužení jen stěží dosažitelná.

Věřitelé se nehodí za posuzovatele

Tady se setkáváme se zásadní chybou dluhového managementu: MMF a Světová banka jsou sami významnými věřiteli s přirozenými vlastními zájmy a proto se nehodí pro roli nezávislého posuzovatele, hodnotícího potřebu oddlužení dlužnických zemí. Kvůli záchraně Kolínské iniciativy státy G7 při světovém hospodářském summitu roku 2002 slíbily vzniklé díry ucpat dodatečnými prostředky v celkovém rozsahu zhruba jedné miliardy USD. Zároveň byl MMF spolu se Světovou bankou nezvykle tvrdým tónem pokárán za špatné kalkulace. Další důsledky, jako přenesení analýz únosnosti dluhu na neutrální instanci, však nebyly vyvozeny.

Obrat trendu? Historické a očekávané ceny vybraných exportních komodit

Neodůvodněný optimismus Světové banky

MMF a Světová banka vypočítávají „potřebu odpuštění“ pro země HIPC na základě očekávaných příjmů. Ty pocházejí ve většině případů z exportu surovin jako například kávy, mědi nebo bavlny, jak na tomto grafu. Grafy z oficiálních dokumentů iniciativy HIPC MMF a Světové

banky ukazují, že při výpočtech v roce 2000 se vycházelo zásadně z rostoucích cen nejdůležitějších exportních komodit („Výhled 2000“). Ale v souladu s trendem předchozích let ceny 2000/2001 nestoupily, ale nadále klesaly. Banka a fond byli proto nuceni revidovat své prognózy. Ohromující na nových prognózách („Výhled 2002“), že sice začínají na aktuální nízké úrovni

cen, ale od tohoto bodu předpovídají stejně jako falešná předpověď pro rok 2000 růst cen. Shrnutí: nic se nenaučili! Staré chyby se opakují.

Pramen: Global Commodity Index Price Prospect (2000/2001) London Metal Exchange, International Cotton Advisory Committee

Dalším problémem, před kterým iniciativa HIPC stojí, je chybějící kooperace různých věřitelů. To se týká nejen věřitelů soukromých, kteří drží v průměru téměř deset procent pohledávek vůči zemím HIPC, ale také věřitelských vlád, jako je Saudská Arábie nebo Libye, které nesedí za jednacím stolem Pařížského klubu. Tyto vlády odmítají uskutečnit oddlužovací záměry Pařížského klubu a zčásti se dokonce pokoušejí

vymáhat své pohledávky soudní cestou. Tady se ukazuje, že iniciativa HIPC nemůže dostát svému nároku představovat důsledné řešení. Zatímco některé skupiny věřitelů tomuto procesu dominují, jiné jsou z rozhodování zcela vyloučeny. Milostivé léto proto prosazuje spravedlivý proces oddlužení, který od počátku zahrne všechny věřitele.

Konečně je při posuzování iniciativy HIPC třeba vzít v úvahu, že zadlužení všech 42 HIPC zemí činilo v roce 2000 jen 190 miliard USD, což je méně než osm procent celkového zadlužení rozvojových zemí. Zvláště předluženým zemím se středními příjmy, jako Argentina, Ekvádor nebo Indonésie, ale ani některým z nejchudších zemí jako Haiti nebo Bangladéš nenabízí iniciativa HIPC východisko z krize.

Například: Bolívie

Ulehčení od dluhů spojené s potíráním chudoby

Bolívie patří k nejchudším zemím Jižní Ameriky. Při průměrném příjmu na hlavu necelých 1.000 dolarů ročně žijí téměř dvě třetiny obyvatelstva pod národní hranicí chudoby. V devadesátých letech zahraniční zadlužení Bolívie dramaticky narostlo a činilo 5,76 miliardy dolarů v roce 2000. Ve stejném roce vydávala země 662 milionů dolarů, tj. 39 % svých exportních příjmů na dluhovou službu. Bolívie tak patřila k několika

málo zemím, které měly získat odpuštění dluhů už v rámci iniciativy HIPC I.

Bolívie se v únoru 2000 kvalifikovala pro oddlužení a dosáhla v červnu 2001 jako druhá země HIPC po Ugandě „Completion Point“. Celkem má být zadlužení země v rámci HIPC I a II redukováno o zhruba dvě miliardy dolarů. Světová banka počítá s úsporami dluhové služby ve výši 120 milionů dolarů ročně po příš-

tích deset let. Zda tato ulehčí dluhu ale postačí na to, aby se Bolívie dostla z dluhové pasti, je sporné. I podle spíše optimistických prognóz Světové banky musí země i v příštích letech pořád ještě vydávat na dluhovou službu 15 - 17 % svých exportních příjmů. To je třikrát víc než Milostivé léto považuje za ekonomicky únosné. Pokud nedojde k očekávanému hospodářskému růstu nebo pokud dále

Foto: Bernd Suchalla

Štěrková cesta v Bolívii: obcím ještě chybí peníze na výstavbu lepší infrastruktury

budou klesat ceny surovin, mohla by všechna ulehčení rychle přijít vniveč.

Vedle výšky odpuštění dluhu je při posuzování úspěchu nebo neúspěchu iniciativy HIPC především zajímavé, zda odpuštění dluhu také skutečně přispívá k boji proti chudobě. Garantem pro to mají být Strategické dokumenty pro omezení chudoby (PRSP), které vytvořily vlády dlužnických zemí za účasti občanské společnosti. Bolívijské PRSP byly věřiteli chváleny především za vzornou účast obyvatelstva. Jádrem strategického dokumentu jsou opatření vedoucí ke zlepšení příjmových možností chudého obyvatelstva, investice do výstavby systému základního školství a základní zdravotní péče stejně jako zvýšení účasti obyvatelstva na rozhodování a decentralizace státní správy.

K účasti občanské společnosti vláda iniciovala mezi dubnem a srpnem roku 2000 široce založený konzultační proces - „Národní dialog 2000“. Na straně občanské společnosti byli hnací silou „Foro Jubileo 2000“ iniciované bolívijskou biskupskou konferencí a „Forum občanské společnosti“ organizované svazy drobných výrobců. Při četných slyšeních a akcích na lokální, regionální a národní úrovni se procesu účastnilo nejméně 10.000 lidí. Odbory a organizace drobných zemědělců ale Národní dialog bojkotovaly a své podněty po jeho skončení přinesly do přímých jednání s vládou. Indiánská většina obyvatelstva se procesu prakticky neúčastnila.

Po ukončení Národního dialogu vláda za zavřenými dveřmi vypracovala PRSP, zástupci občanské společnosti už se neúčastnili. A tak se řada požadavků občanské společnosti, např. na přidělení půdy indiánským obcím a na nabídky vzdělání pro chudé skupiny obyvatelstva, do PRSP nedostala. Také se nepodařilo vyvinout integrovanou strategii, spojující hospodářskou stabilizaci se sociálním rozvojem a bojem proti chudobě. Daleko spíše stojí vedle sebe bez souvislosti tradiční opatření strukturálního přizpůsobení a projekty v sociální oblasti.

Přes veškerou kritiku měl proces participace také pozitivní vliv. K institucionálnímu zakotvení participativního přístupu byl v červnu 2001 přijat „Zákon o Národním dialogu“, který předepisuje rozdělování uvolněných prostředků podle sociálních kritérií prostřednictvím zvláštního fondu a předepisuje dohled nad výdaji za účasti občanské společnosti. Tím je naplněn jeden ze základních požadavků „Foro Jubileo 2000“. Od lokální po národní úroveň byly vytvořeny takzvané „sociální kontrolní mechanismy“, s jejichž pomocí zúčastněné nevládní organizace a instituce chtějí dosáhnout větší průhlednosti v politice a efektivnější uplatňování programů boje proti chudobě.

Také při uplatnění PRSP se objevili první úspěchy. Do června 2002 zaměstnala bolívijská vláda 10.000 učitelů a učitelek a 2.200 lékařů a lékařek, ošetřovatelů a ošetřovatelek. Zároveň 320 okresů země dostalo kolem 36 milionů dolarů z prostředků, uvolněných odpuštěním dluhů. Vydávají tyto peníze převážně v produktivní oblasti, např. na závlahové systémy v zemědělství. Právě chudé obce tak mohly své skromné rozpočty někdy i zdvojnásobit, což znamená že skutečné prostředky ve významné míře pocházejí z místních zdrojů.

Scéna z trhu, mnozí si mohou koupit jen málo: téměř dvě třetiny bolívijského obyvatelstva žijí pod hranicí chudoby.

Strukturální přizpůsobení k tíži chudých

Programy strukturálního přizpůsobení (SAPs) jsou elementární součástí dluhového managementu. SAPs jsou balíkem hospodářsko-politických opatření, která rozvojové země musí uskutečnit výměnou za úvěry MMF a Světové banky. Obsahují rozpočtové, finanční a politicko-obchodní podmínky (tzv. kondicionality), které představují dalekosáhlé zásahy do hospodářských a politických struktur dlužnické země. Uskutečnění SAP není jen předpokladem pro získání nových půjček od MMF a Světové banky. Také vlády průmyslových zemí, regionální rozvojové banky a soukromé banky si při svých jednáních o konverzi dluhů nebo oddlužení kladou jako podmínku dodržování smluv s brettonwoodskými institucemi.

20

SAPs mají prostřednictvím stabilizace a restrukturalizace národního hospodářství vést k hospodářskému růstu, aby se dotyčné země dostaly do stavu, ve kterém mohou opět splácet své dluhy. Tyto programy přitom sázejí téměř vždy na stejná opatření. Omezováním veřejných výdajů a privatizací veřejných podniků a služeb má být odstraněn rozpočtový deficit. To má spolu se zvýšením úroků a reformami na trhu práce (zamezení růstu mezd, snížení minimální mzdy atd.) přispět k boji proti inflaci. Liberalizace zahraničního obchodu a devalvace domácí měny, stejně jako podpora exportní ekonomiky mají napomoci přílivu deviz – v neposlední řadě kvůli dluhové službě. Kromě exportního sektoru mají růst oživit přímé zahraniční investice. Kvůli tomu musí být odstraněna omezení pohybu kapitálu a je třeba vytvořit pobídky pro zahraniční podniky.

Roste sociální nerovnost

Ve většině zemí Jihu existuje bezpochyby potřeba hospodářských reforem. Přesto programy přizpůsobení nedokázaly v posledních dvaceti letech strukturální problémy těchto zemí překonat. Stále ještě jsou odkázané na export několika málo surovin a tím jsou závislé na vnějším vývoji. Zároveň vzrostlo jejich zadlužení. Tam, kde v důsledku SAPs došlo k hospodářskému růstu, existují pochybnosti o jeho udržitelnosti, protože se zvýšily sociální nerovnosti.

Mnoho zemí Jihu a nevládních organizací kritizuje už dlouho křečovitě setrvávání MMF a Světové banky na zásadách neoliberální politiky přizpůsobení. Vedle zásadní kritiky, že SAPs ignorují vnější faktory, jako jsou klesající ceny surovin nebo protekcionismus průmyslových zemí Severu, existují silné pochybnosti ohledně účinnosti těchto hospodářsko-politických opatření. Zvýšením úroků a snížením výdajů lze sice potírat inflaci, ale jen za cenu zpomalení hospodářských aktivit. Na nezbytné investice do infrastruktury, vzdělání a zdraví nezbývá.

Brettonwoodské instituce příliš spoléhají na regulační moc trhu. Liberalizované ceny a privatizované podniky ale nevedou vždy k efektivním řešením. Nařízená exportní strategie brání nezbytným strukturálním reformám. Na místo diverzifikace hospodářství a budování zpracovatelského průmyslu, jsou země nabádány aby nadále exportovaly laciné suroviny a hotové výrobky dovážely z průmyslových zemí.

Protože kvůli SAPs řada zemí zároveň zvýšila produkci určitých surovin, je důsledkem další pád cen tohoto zboží na světovém trhu. Současně tím dochází k drancování přírody a k výprodeji přírodních zdrojů – s odpovídajícími ekologickými důsledky. Liberalizace pohybu kapitálu navíc činí tyto země náchylnými k finančním krizím. Když krátkodobé kapitálové vklady náhle a ve velkém rozsahu zase odplynou, propadne do krize celé národní hospodářství, jak se to naposledy stalo Argentíně.

Vedle toho se programy přizpůsobení dostaly do palby kritiky především kvůli svým pustošivým sociálním důsledkům. Požadovaným omezením státních výdajů je postiženo především chudé obyvatelstvo. Nemůže platit školné nebo poplatky za zdravotní péči a nejvýrazněji pociťuje odbourávání státních subvencí do základních potravin nebo v oblasti veřejné dopravy. Také náklady na pitnou vodu, elektřinu nebo odvoz odpadků jsou po privatizaci pro chudé tak vysoké, že je nemohou platit. Lidé postižení masovým propouštěním ve státním sektoru a v privatizovaných podnicích se propadají do chudoby, protože chybí systémy sociální péče.

Je boj proti chudobě míněn vážně?

Po dvaceti letech neúspěchů strukturálního přizpůsobení reagoval MMF a Světová banka roku 1999 na rostoucí kritiku o oznámil reformu SAPs. Takzvané Strategické dokumenty pro omezení chudoby (PRSP) se mají nadále stát základem pro programy přizpůsobení. Především

mají tyto strategie vypracovat samy dlužnické vlády a nemají být předkládány Světovou bankou a MMF. Nové je také to, že vlády mají do vypracování PRSP zapojit také občanskou společnost. Zásady pro udělování půjček k financování těchto programů MMF byly přejmenovány na opatření k omezení chudoby a pro růst (PRGF).

Jde brettonwoodským institucím skutečně o odvrát od strukturálního přizpůsobení po starém způsobu nebo se jedná zase jen o upravenou směsici známých opatření pod novým jménem? Dosavadní zkušenosti vyvolávají skepsi. Všechny dosavadní PRSP považují pokračování opatření plánovaných v rámci dosavadních SAPs za bezpodmínečný předpoklad dosažení růstových cílů. Přitom se dále sází na rozvoj zemědělského exportního sektoru, dále se nedbá o závislost na vývoji světového trhu nebo o zajištění domácí produkce potravin, stejně jako o otázky rozdělení příjmů nebo ekologické udržitelnosti. Ve všech PRSP je předpokládána další liberalizace obchodního a finančního trhu a také privatizace veřejných služeb. Opatření boje proti chudobě se většinou omezují na oblast vzdělávání a zdravotnictví, částečně slouží také zlepšení infrastruktury. Problémy nerovného rozdělení půdy nebo nedostatku kapitálu pro drobné zemědělce jsou sice pojmenovány, jasné důsledky k jejich odstranění ale nejsou vyvozovány.

Stupeň účasti občanské společnosti při dosavadních procesech PRSP je v jednotlivých zemích velmi rozdílný. Sahá od pouhého informování veřejnosti o obsahu PRSP přes konzultace s obyvatelstvem, při nichž může vyjadřovat své mínění, až k obsáhlému zapojení obyvatel všech regionů země. Nápadné ovšem je, že návrhy občanské společnosti se do strategických dokumentů dostávají jen zřídka. Při pozhledání dokumentů ze strany MMF a Světové banky, které je stejně jako dříve předpokladem pro odpuštění dluhů, to dosud nehrálo žádnou roli.

Důsledky zadlužení

Nadměrné zadlužení vyvolává a zesiluje enormní ekonomické, sociální a politické problémy dlužnických států. Tyto problémy lze zřetelně spatřit v **sedmi různých oblastech**:

1 Tlak na export:

Pro splacení vysokých splátek věřitelům jsou třeba devizy, které lze získat jen exportem. Dlužnická země musí tedy podporovat svůj exportní sektor. To se děje na úkor hospodářství, změřeného na lokální, domácí potřeby. Stále častěji je třeba dovážet potraviny pro uspokojení domácí potřeby.

2 Odbourávání sociálních výhod:

Řada předlužených zemí vydává víc peněz na splacení dluhů než na vzdělání a zdraví. Veřejné služby jako jsou zásobení vodou a elektřinou jsou privatizovány a jsou dostupné už jen pro bohaté.

3 Peníze z rozvojové pomoci na splacení dluhů:

Peníze určené na rozvojovou pomoc musí být ve stále větší míře používány na umořování dluhů. Africké země na jih od Sahary vydávají už víc než polovinu bilaterálních úvěrů na dluhovou službu.

4 Nezaměstnanost:

Vysoké výdaje na splacení dluhů nutí dlužnické země k úsporám ve veřejných rozpočtech. Snižováním počtu pracovníků ve veřejných službách, škrtáním podpor např. pro drobné podnikání a privatizací státních podniků roste nezaměstnanost.

5 Odrazování investorů:

Země není schopna investovat do infrastruktury. Spolu s hrozícím domácím zvýšením daní a rostoucími úroky to odrazuje domácí i zahraniční soukromé investory. Investoři se také obávají, že devizy, která má země k dispozici budou užity především k umořování starých dluhů.

6 Únik kapitálu:

Únik kapitálu je podporován nedostatkem důvěry v hospodářskou stabilitu vysoce zadlužených zemí.

7 Ničení životního prostředí:

Proexportní tlak nutí zadlužené země stále více rabovat jejich přírodní zdroje. Důsledkem je ničení životního prostředí například těžbou tropického dřeva.

Chudoba v číslech na Severu a na Jihu

Důsledky předlužení trpí především chudí. Jsou nejvíce postiženi úspornými opatřeními vlád, které musí splácet své dluhy. Přesto musí řada zadlužených zemí vydávat více peněz na splacení dluhů než na zdravotnictví a školství.

V nejchudších vysoce zadlužených zemích

... je předpokládaná délka života o 25 let kratší než v bohatých zemích.

... je podíl analfabetů vyšší o 40 % než v bohatých zemích.

... mají děti desetkrát menší naději dosáhnout pěti let věku než v bohatých zemích.

... je pravděpodobnost, že žena zemře v době těhotenství nebo při porodu třicetkrát vyšší než v bohatých zemích

(Zdroj: UNDP Human Development Report 1998)

Foto: epd-bild / argum

Vaření na otevřeném ohni

Tvář chudoby má ženské rysy

Zadlužení země nejvíc postihuje chudé vrstvy obyvatelstva. Největší sociální zátěž zpravidla nesou ženy, protože mají na starost obživu a každodenní chod rodin. To znamená, že musí vyrovnávat rostoucí životní náklady při současně klesajících reálných mzdách a při absenci sociální sítě zvýšeným pracovním úsilím. Mnoho žen na Jihu to dělá v zemědělství, jako obchodnice a drobné podnikatelky; nasazují všechnu svou vynalézavost a pracovní sílu, aby obstaraly potraviny, aby poslaly děti do školy a nakoupily léky pro staré a nemocné.

22

Například: Mpia z Kinshasy (Kongo)

Na okraji Kinshasy, hlavního města Konga, žije Mpia. Se svým mužem Sekelem a oběma syny přišla do města před třemi lety z vesnice na horním toku Kisangani. Tady se chtějí pokusit o štěstí. S pomocí Sekeleho rodiny si zřídili provizorní ubytování na jedné z výpadových silnic: dřevěné trámky a rákosové rohože, fólie proti monzunovým deštům, tři kameny jako ohniště, jedno lůžko pro čtyři osoby.

Za chatrčí stojí ságová palma, rodinná pýcha. Z její šťávy se dá vyrábět užasné pivo, které může Mpia dobře prodat na blízkém trhu. Ve stínu palmy zasadila maniok – tropické brambory – pro denní potřebu. Každé ráno vezme Mpia košík, naplní ho maniokovými koláči, zdvihne ho na hlavu a balancuje směrem do centra a své dva syny, Agulungu a Asakaboye, vede za ruku.

Zpočátku se dokázala Mpia o svou rodinu postarat bez větších problémů. Když její muž našel práci jako hlídač na vládní stavbě, stačil jeho plat na živobytí. Ale pak se projekt zastavil. Od té doby, co jedna zahraniční firma postavila v Kinshase pivovar, prodává se laciné pivo v plechovkách na každém rohu a Mpia to svoje nedokáže prodat. Teď rodina patří k „nové chudině“. Rostoucí ceny rýže, masa a zeleniny činí život stále obtížnější. Často je jenom jedno jídlo denně – manioková kaše.

Asakaboy má potíže s dýcháním. Lékař předepíše léky, které má Mpia koupit v nemocnici. Ale tam už léky nemají, protože stát má málo příjmů a jeho možnosti nakupovat v zahraničí jsou omezené. Proto jde Mpia do drahé soukromé lékárny a koupí léky tam, ale za horentní cenu, která pohltí celotýdenní mzdu.

Například: Abla z Akkry (Ghana)

Před pár lety měla Abla dobré společenské postavení: byla sekretářkou u ghanské školské správy a vdala se za muže, který tam také pracoval. První obtíže nastaly, když v důsledku úsporných opatření v rámci programů strukturálního přizpůsobení své místo v kanceláři ztratila. Tento problém vyřešila tím, že posbírala rodinné úspory a začala prodávat chléb. Postupně rozšiřovala svůj podnik a zřídila svépomocí postavený prodejní stánek naproti místu svého dřívějšího zaměstnání v Akkře.

Jejími zákazníky a zákaznicemi byli převážně zaměstnanci, z nichž mnozí platili účet až na konci měsíce. Neštěstí se dalo do pohybu, když byl Ablin manžel Kodjo rovněž propuštěn, jako jeden ze 300 zaměstnanců. Ministerstvo sice slíbilo na přechodnou dobu finanční výpomoc, ale žádné peníze nezaplatilo. Asi třetina propuštěných byli Abliny zákaznice a zákazníci, kteří jí dlužili peníze. Mnozí prostě zmizeli a nic nezaplatili.

Abla si zoufala. Po pár týdnech přišli městští úředníci aby kvůli plánovanému úklidu odstranili její stánek. Společně s ostatními pouličními obchodníky musela Abla stánek přemístit na tržiště na okraji města. Někdy tam neprodala víc než dva chleby za den.

Kodjo se pokoušel najít jinou práci, ale marně. Brzy neměli na nájemné. Ze zoufalství se Kodjo uchýlil k alkoholu a začal Ablu bít.

Jedno ze čtyř dětí zemřelo v důsledku podvýživy. Den po pohřbu byl Kodjo sražen autem a byla třeba rychlá operace. Ale Abla neměla ani na léky a obvazový materiál, které se po zavedení programu strukturálního přizpůsobení už neposkytovaly zadarmo. Abla se obrátila na svou rodinu a přátele, ale nikdo jí nemohl potřebné peníze půjčit tak rychle. Teprve třetí den po nehodě měla peníze na léky konečně pohromadě, ale krátce poté, co dorazila do nemocnice, její muž zemřel.

Také v Asii nesou ženy vedle svého povolání hlavní odpovědnost za rodinu. Fotografie z ubytovny pro dělnice v Jakartě.

Foto: epd-bild / Martina Waiblinger

Obchod a zadlužení

Jsou třeba nová pravidla světového hospodářství

K dlouhodobému vyřešení problému zadlužení rozvojových zemí nestačí pouhé odpuštění dluhů. Aby se zemím Jihu otevřely nové perspektivy rozvoje, je spíše nutná zásadní změna uspořádání mezinárodních obchodních a finančních vztahů. Celosvětově se roční ztráty zemí Jihu v důsledku nerovnoprávných obchodních vztahů odhadují na 620 miliard USD.

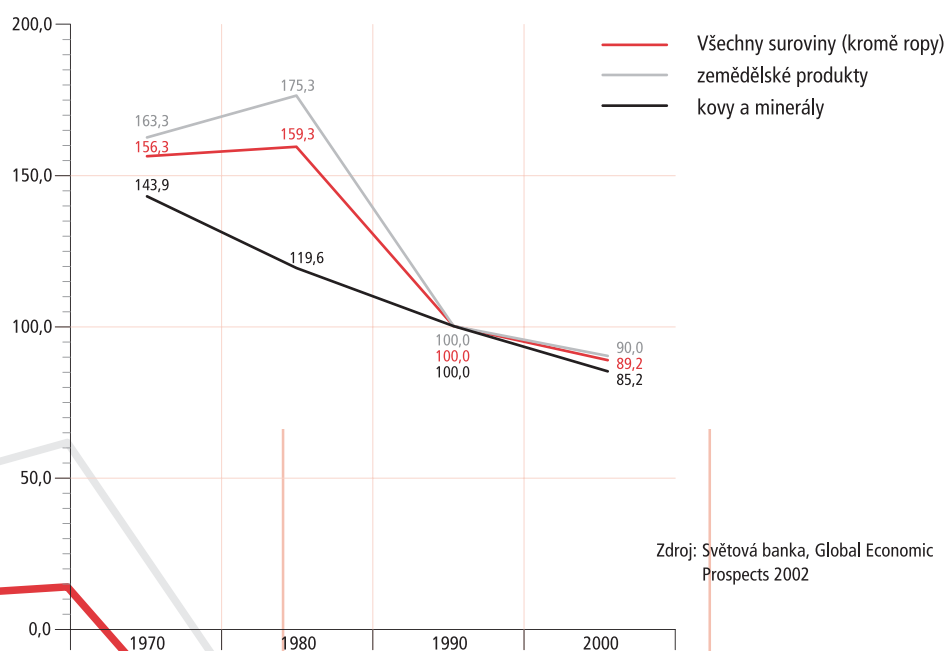
Obchodní bariéry jako cla, zákazy dovozu nebo kvóty byly po Druhé světové válce pomocí mezinárodních smluv a dohod postupně odstraňovány a v zájmu průmyslových zemí byl liberalizován pohyb služeb, kapitálu a obchod s informačními technologiemi. Zatímco především rozvojové země otevřely v rámci programů strukturálního přizpůsobení MMF své trhy pro-

duktům z průmyslových zemí, velké obchodní mocnosti USA, Japonsko a Evropská unie své agrární a textilní trhy nadále před importy z Jihu uzavírají. Také MMF tento protekcionismus v minulosti ostře kritizoval. Na rozdíl od dlužnických zemí Jihu mu ale vůči průmyslovým národům chybějí nátlakové prostředky, aby své požadavky liberalizace mohl prosadit.

Pád cen surovin

Mnohé z nejchudších rozvojových zemí jsou při vývozu odkázány prakticky úplně na prodej surovin. Ale ceny surovin se od roku 1980, s několika málo výjimkami, neustále pohybují směrem dolů. Po dočasném zlepšení v polovině devadesátých let vedla aktuální recese světového hospodářství opětovně k silnému propadu cen surovin. Ceny jednotlivých produktů, jako např. kávy spadly na nejnižší úroveň za posledních 50 let.

Vývoj cen surovin (kromě ropy) 1980-2000

Spravedlivé a transparentní arbitrážní řízení

24

Od propuknutí aktuální dlužnické krize Jihu v roce 1982 požadují hnutí a kampaně za oddlužení po celém světě stále znovu odepsání nebo dalekosáhlou redukci zahraničních dluhů. Tomu věřitelé vyhověli jen váhavě a nakonec nedostatečně (viz kapitola 2). Důležitým poučením z této dlouhé a pro všechny zúčastněné skupiny a osoby obtížné historie je, že tahle hra může ještě dlouho pokračovat: rostoucí zadlužení – požadavky na oddlužení – omezené ústupky věřitelů – nové zadlužení postižených zemí.

K dosažení nějakého skutečného řešení dlužnického problému, na jehož základě by hnutí jako Milostivé léto mohlo považovat své poslání za splněné, musí proto dojít na hlubším základě: jednáse o vztahy mezi dlužníky a věřiteli. Ty musí být postaveny na nové základy. Proto už původní hnutí „Milostivé léto 2000“, stejně jako jeho současní pokračovatelé, požadují zavedení mezinárodního insolvenčního řízení. Mezinárodně je užíváno označení „spravedlivé a transparentní arbitrážní řízení“ (Fair and Transparent Arbitration Process, FTAP). Vždyť všichni soukromí dlužníci na světě, pokud žijí v jakž takž fungujícím právním státě, mají nárok na právní postup, při kterém jsou dodržovány základní principy rovnosti při soudním řízení stejně jako lidská práva dlužníka. Jedinou výjimkou, tedy jedinými dlužníky, jimž jsou tato práva a principy systematicky až dodnes upírány, jsou zadlužené státy. Věřitelé rádi poukazují na to, že státy nemohou být zrušeny nebo postaveny pod nucenou správu věřitelů, jak je tomu u předlužených podniků. K popření takové falešné analogie se argumentace Milostivého léta od-

volává na zvláštní kapitulu insolvenčního práva Spojených států. V 9. kapitole upravuje insolvenční „municipalit“, tzn. územních právnických osob vybavených „správnými pravomocemi“. Chrání výslovně jejich „suverénní sféru“. To znamená, že věřitelé nemohou ani sesadit

zvolenou správu ani např. ovlivňovat zdanění občanů. Takový postup, který se v právní historii USA mnohokrát osvědčil, by bylo společně se zavedením arbitrážního soudu možné snadno uplatnit na mezinárodní úrovni.

Kresba: Mester

Základní principy mezinárodního insolvenčního řízení

Návrh mezinárodního insolvenčního řízení, resp. spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení, vyšel z poznání nespravedlnosti a neefektivnosti oddlužovacích postupů, které dosud věřitelé vytvořili. Přitom kampaň Milostivé léto 2000 sama samozřejmě myšlenku insolvenčního práva neobjevila.

Tento návrh vychází z uplatnění jednoho ze základních principů, které určují insolvenční právo na národní úrovni. Pro německého soudce, který řídí proces při platební neschopnosti jednotlivce nebo podniku, by byly některé

principy, podle kterých se dodnes jedná s předluženými státy Jihu, přímo absurdní. V následujícím přehledu jsou srovnány principy insolvenčního řízení a aktuálního přístupu k zadluženým státům:

	Cíl: Zásady nového insolvenčního řízení	Současnost: Dosavadní postup proti zadluženým státům
Kdo rozhoduje?	Neutrální instance	Pařížský klub nebo jiné grémium věřitelů (Věřitelé jsou zároveň žalobci i soudci)
Co bude zaplaceno?	Automatické zastavení plateb při zahájení procesu. Úprava je závazná pro všechny věřitele a dlužníky.	Jednotliví věřitelé nebo jejich skupiny se pokoušejí vymáhat soudní cestou nebo bilaterálním nátlakem na dlužníky co nejvíc ze svých pohledávek.
Cíl procesu	Zajištění existenčního minima, zaručujícího důstojné přežití; přednost základních potřeb před nároky věřitelů.	Co nejrozsáhlejší vymáhání původních pohledávek; případná ulehčení se vztahují obvykle na tak jako tak nesplácené pohledávky.
Kdo nese jaké náklady?	Náklady na řešení jsou podle aktuální platební schopnosti rozděleny na dlužníka a různé věřitele (zásada přiměřenosti).	Přizpůsobit se musí v první řadě dlužník. Od věřitele se očekává vzdání se nároků jen tehdy, když sejně není co získat.
Kdo se řízení účastní?	Hledá se celkové řešení za nezbytné účasti všech věřitelů (státní, multilaterální a soukromí).	Pařížský klub, Londýnský klub, multilaterální věřitelé, věřitelské vlády mimo Pařížský klub. Upisovatelé půjček se vzájemně blokují, když má být nalezeno únosné řešení. Roztříštěnost na různá fóra projednávání způsobuje, že ti věřitelé, kteří odmítají poskytnout odpuštění jsou na tom v principu lépe než ti, kdo se konstruktivně snaží o nějaké řešení.

Tabulka: Jürgen Kaiser

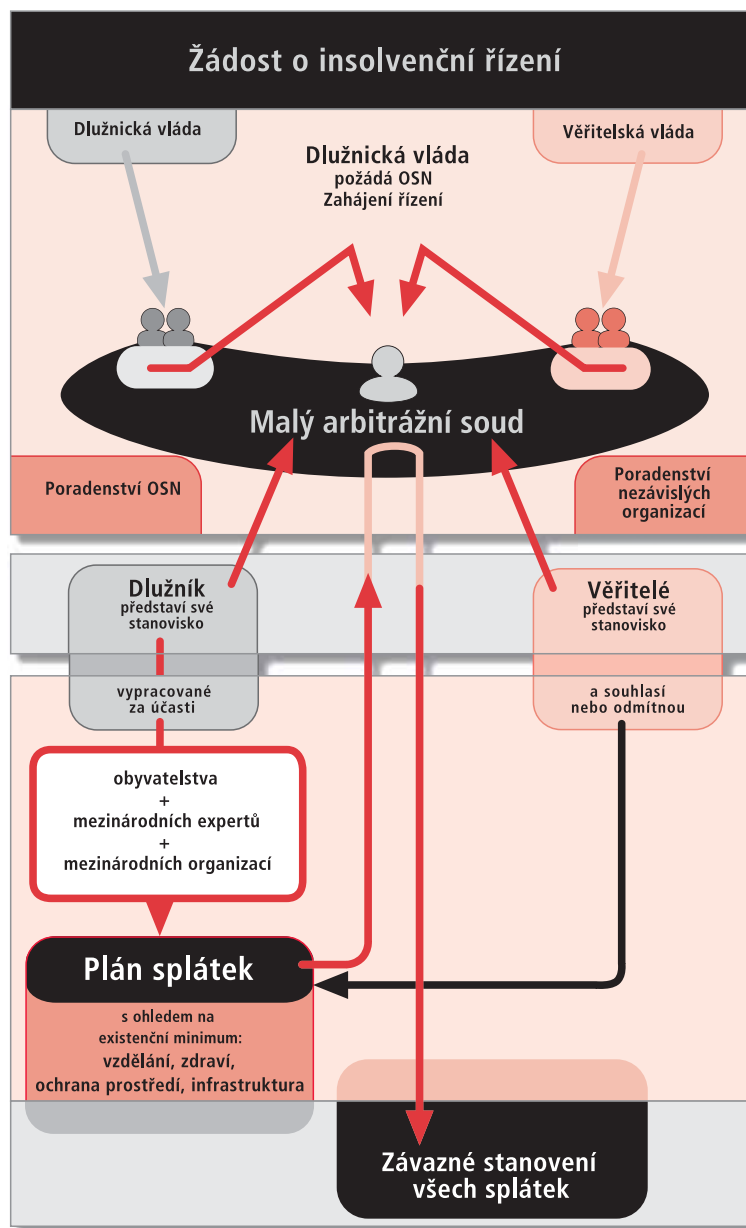
Tak by to mohlo vypadat: Praktické uplatnění FTAP

Fiktivní příklad „Brasinézie“

Konkrétně by mohl průběh spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení při oddlužení imaginární země „Brasinézie“ vypadat následovně:

1. Vláda země se prohlásí za insolventní, protože už není schopna splácet dluhy. Stát dočasně pozastaví platby svých zahraničních závazků („automatic stay“).
2. Brasinéská vláda podá u příslušné instituce, např. u „sekretariátu“ zřízeného při OSN, o zahájení mezinárodního insolvenčního řízení.
3. Všichni věřitelé jsou sekretariátem požádáni, aby ohlásili své pohledávky vůči Brasinézii. Jen ten, kdo veřejně a přesně udá, v jaké výši a za jakým účelem poskytl půjčky, může se účastnit dalšího procesu. Neohlášené pohledávky nebudou brány v úvahu a propadají.
4. Stát Brasinézie je vyzván, aby otevřeně oznámil své zahraniční závazky. Také zde musí být uvedeno, na co byly půjčky určeny a kam peníze odplynuly.
5. Věřitelé jmenují jednu až tři osoby, které budou v budoucí rozhodčí komisi zastupovat jejich zájmy.
6. Brasinézie jmenuje stejný počet osob do rozhodčí komise.
7. Rozhodčí komise se seje k prvnímu zasedání takto konstituovaného arbitrážního soudu. Jednomyslně zvolí další osobu jako svého plnoprávného člena. Po jeho jmenování rozhoduje komise prostou většinou.
8. Rozhodčí komise jmenuje technickou komisi, jejíž úlohou je harmonizace dat uvedených v bodu 3. a 4. Strany mohou k seznamu, který komise sestavila, zaujmout stanovisko, tzn. jednotlivé pohledávky zpochybnit nebo potvrdit. Rozhodčí komise v jednotlivých případech rozhodne, zda určitá pohledávka bude zohledněna nebo ne.
9. Rozhodčí komise se dohodne na principech a kriteriích ochrany dlužníka, které budou uplatněny v tomto případě. Konkrétně to znamená, že musí být přesně vypočítáno, kolik Brasinézie vůbec může platit. Musí tedy být zjištěno, jak velké jsou příjmy brasinéské vlády z daní a jaké jsou exportní příjmy národního hospodářství. Pak se vypočítá, kolik z těchto peněz je třeba k zajištění důležitých státních úkolů (školy a zdravotnictví, zásobování vodou, policie, správa, infrastruktura jako jsou silnice, přístavy atd.). Jen výdaje, které jdou nadto mohou být použity pro umořování dluhů.
10. Rozhodčí komise vytvoří odpovídající rámec a procesní pravidla, podle kterých budou vylechnuty všechny placením nebo neplacením zjištěných zahraničních závazků dotčené strany (tedy i zástupci dotčeného obyvatelstva).
11. Po ukončení slyšení předloží vláda Brasinézie plán, který stanoví jak a v jakém rozsahu dostojí nadále svým (redukovaným) závazkům. Rozhodčí komise plán prodiskutuje s věřiteli a s dlužníkem. Pokud získá dojem, že tento plán je spravedlivý a všeobecně přijatelný, vyhlásí předložený, nebo v dalším jednání modifikovaný plán za závazný.
12. Brasinézie znovu zahájí splácení svých závazků podle přijatého platebního plánu.

Model mezinárodního insolvenčního řízení

Reforma dluhového managementu v mezinárodní diskusi

Když v roce 1998 vyšlo první vydání příručky „Milostivého léta 2000“, bylo mezinárodní insolvenční právo ještě považováno za nerealistickou ideu několika akademiků, funkcionářů OSN a aktivistů kampaně. Všechny reformní návrhy byly ze strany vlád a mezinárodních finančních institucí odmítány především s pomocí argumentu, že současný dluhový management přece funguje báječně. Teprve finanční krize v Argentině, která nakonec vedla k hospodářské katastrofě, vedla v průběhu roku 2001 ke změně názorů na straně věřitelů.

Přitom jednotliví zástupci věřitelů – i když jen jako osamělé hlasy na poušti – předběhli dobu. K nim patřilo několik soukromých bank, ale také švýcarská vláda. Ta ovšem svou politickou iniciativu k nastolení mezinárodního insolvenčního řízení zase opustila, protože se bála, že ji nikdo nebude následovat. Také v Německu došlo pod tlakem hnutí Milostivého léta k určitému pohybu.

A Pozitivní vyjádření Spolkového sněmu k FTAP

Bezprostředně před konferencí OSN o financování rozvoje v mexickém Monterrey na jaře 2002 schválil německý parlament z iniciativy rozvojových politiků a politiků z koaličních frakcí 15. března rezoluci zaměřenou na toto setkání. V ní se kromě dalekosáhlého oddlužení požaduje i německá iniciativa pro zavedení mezinárodního insolvenčního řízení.

Doslova

Výňatky z usnesení Spolkového sněmu z 15. března 2002 „Mezinárodně posílit rozvojové financování – konference OSN - Financing for Development“.

„...II. Německý Spolkový sněm vyzývá spolkovou vládu:...

11. hledat možnost rozšíření iniciativy oddlužení, která umožní ulehčit zadlužení i pro země mimo okruh HIPC, tak aby to odpovídalo jejich hospodářským možnostem. V rámci iniciativy HIPC mají být kritéria únosných dluhů přezkoumána z hlediska jejich reálnosti. Prvořadě přitom je ve smyslu sociálně a ekologicky udržitelného rozvoje především financování národních plánů boje proti chudobě.

12. předložit inventuru dosavadních oddlužovací politiky, diskutovat o nových postupech řešení předlužení států a zasadit se zvláště

ozavedení spravedlivého a transparentního řízení (mezinárodního insolvenčního práva).

13. obecně působit směrem k posílení účasti soukromého sektoru při zvládání dlužnických krizí...”

Toto prohlášení parlamentní většiny je důsledkem toho, že se německá vláda a parlament zabývají tímto tématem v mezinárodním srovnání intenzivně. Už na počátku roku 2001 Spolkový sněm pověřil vládu odpovídajícím úkolem. Poté Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (BMZ) pověřilo berlínského experta na otázky insolvence, prof. Christopa Pauluse z Humboldtovy univerzity, aby přezkoumal návrh FTAP.

B Dohody mezinárodního hnutí za oddlužení

Při mezinárodním setkání kampaní a nevládních organizací, zabývajících se tématem FTAP, na jaře 2002 v Guayaquilu (Ekvádor), byly domluveny některé společné projekty. Na předním místě stojí pokus vytvořit mezinárodní skupinu poslanců a poslankyň parlamentů, která by ve věřitelských a dlužnických zemích stupňovala tlak na své vlády směrem k zavedení spravedlivého a transparentního řízení.

Koncepčně se zvažovala možnost mezi přístupem zaměřeným na postup ad hoc (řízení pro jednotlivé případy), který zastává mezi jinými i německá kampaň, a návrhem zřízení mezinárodního insolvenčního soudu, který přinesla africká oddlužovací síť AFRODAD. Závěrem bylo, že celosvětové hnutí za oddlužení může klidně sledovat více cílů, protože právě v souvislosti s diskusí o nastolení právní jistoty poté, co proběhne proces oddlužení, existuje stále více styčných bodů mezi oběma přístupy.

C MMF přináší do diskuse nový návrh

V listopadu 2001 viceředitelka MMF, Anne Kruegerová, vnesla do diskuse o novém postupu rozhodující podnět, když předložila vlastní návrh oddlužovacího mechanismu pro státy, „Sovereign Debt Restructuring Mechanism“ (Mechanismus k restrukturalizaci suverénních dluhů), zkráceně zvaný SDRM. SDRM přejímá některé prvky z návrhu FTAP, v jiných se od něj ale rozhodujícím způsobem liší. Do chvíle dokončení této publikace se SDRM nestal hoto- vým konceptem, ale je více či méně soudržnou sbírkou myšlenek, které MMF rozvíjí podle momentální politické konjunktury tím nebo oním směrem. Přitom se smíruje s tím, že diskuse o nových postupech nemá žádný vliv na aktuální krizové země: Argentinu, Indonésii, Nigérii a další.

Návrh MMF směřuje k celosvětovému zákon- nému rámci, v němž by ale obě strany – dluž- níci a věřitelé – dospěly k urovnání v přímém vzájemném jednání. Celosvětově jednotného zákonného rámce má být dosaženo rozšířením „Articles of Agreement“ („ústavy“ MMF). Pokud „Articles“ např. stanoví, že v průběhu procesu oddlužení (SDRM) proti dlužnické zemi nesmí být veden žádný soudní spor, musí člen- ské státy odpovídajícím způsobem přizpůsobit vlastní zákony, nebo vystoupit z MMF. „Articles of Agreement“ ovšem neposkytují jediný mys- litelný základ pro celosvětový právní rámec. Pokud by například do zákonů o půjčkách v USA a ve Velké Británii (na jejichž základě se uzavírá 90 % mezinárodních úvěrových smluv) byly přijata odpovídající ustanovení, pak by bylo možné rovněž dosáhnout nutné míry celosveto- vé právní jistoty.

Rozdíly mezi SDRM a FTAP

28

Jakkoli potěšující je, že na věřitelské scéně konečně dochází k pohybu: ve dvou rozhodujících bodech jsou představy MMF (a za ním stojících vlád) stále ještě na míle vzdálené od spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení. Kolem následujících dvou bodů se budou točit budoucí spory mezi oddlužovacími hnutími a věřiteli:

Nezávislý arbitrážní soud - ano nebo ne?

Podle představ MMF má dlužník uzavřít dohodu přímo s většinou 70, 80 nebo 90 % věřitelů („Super Majority“). Pokud obě strany odsouhlasí určité řešení, má být závazné pro všechny, včetně menšiny věřitelů, která nesouhlasila. To znamená, že MMF odmítá nezávislý arbitrážní soud, který by měl rozhodovací pravomoc. Rozhodovat mají samostatně dlužnické vlády a „Super Majority“ věřitelů. „Nezávislá instance“, která je rovněž předpokládána, má tři úkoly:

- umožňovat vyjednávací proces mezi stranami
- dozírat na řádné hlasování v bilaterálním řízení

■ smiřovat v pozdějších sporech Tento koncept tak zřetelně zaostává za návrhem Milostivého léta na nezávislý arbitrážní soud.

Jakou roli hraje sám MMF?

MMF se pokouší, ačkoli je sám věřitelem, pro sebe rezervovat v reformovaném řízení ústřední roli. I když pro sebe už nepožaduje v důsledku tvrdé kritiky ze všech stran pozici rozhodčího soudce, chce si zajistit centrální funkci: při výběru osob, které fungují jako rozhodčí soudci a při sestavování expertizy o dlužnické zemi, která posoudí, zda země odpuštění dluhů potřebuje a kolik.

Spravedlivé a transparentní řízení by naproti tomu předpokládalo, že smířčí soudce bude

volen, aniž by jedna z obou stran (dlužník nebo věřitel) mohla druhé straně nějakou osobu vnutit.

Jak pochybná je otázka nezávislé expertizy ukázala iniciativa HIPC. V důsledku příliš optimistických odhadů Světové banky a MMF dopadlo oddlužení pro nejméně jednu z pěti dosud oddlužených zemí nedostatečně, takže bezprostředně po oddlužení v rámci HIPC znovu upadla do platebních obtíží. Milostivé léto namísto toho vyžaduje, aby byl sestaven posudek neutrálními a kompetentními institucemi a nikoli jednou z obou stran; tak je to obvyklé i u jiných soudů.

Často vznášené námitky proti spravedlivému a transparentnímu arbitrážnímu řízení (FTAP)

Námítka: neexistuje mezinárodní vykonavatel rozsudku, proto by nebylo možné rozhodnutí prosadit.

Ten skutečně neexistuje. To platí ale pro všechny druhy mezinárodních dohod, i pro ty, které nemají s dluhy vůbec nic společného. Přes tento nedostatek funguje arbitráž i na mezistátní úrovni. Proto je arbitráž jako smířčí nástroj předpokládána i v multilaterálních ujednáních a institucích jako ve Světové obchodní organizaci (WTO). Ve všech těchto případech nepředstavuje neexistence mezinárodní exekutivy žádný problém.

Námítka: země, které jednou projdou arbitráží a získají oddlužení, už nikdy nedostanou půjčku; vyřadí se tak de facto samy z úvěrového trhu.

Kdyby tomu tak bylo, nemohl by žádný soukromý podnik po soudním narovnání znovu získat úvěr, což bezpochyby není pravda. Také pro suverénní dlužníky to neplatí: Indonésie získala v rámci de facto insolvenčního řízení v letech 1969/70 dalekosáhlou redukci svých zahraničních dluhů. V roce 1975 se země opět

dostala do krize. Státem vlastněný ropný podnik byl předlužen a přivedl se tak na okraj platební neschopnosti.

Soukromí investoři činní svá investiční rozhodnutí vzhledem k rentabilitě a jistotě; ohled se proto bere na budoucí, nikoli minulou platební schopnost dlužníka. Přitom je otázka, nakolik dlužník v minulosti plnil své platební povinnosti, kladena, ale není otázkou nejdůležitější. Na druhé straně představuje odstranění nesplacitelných starých dluhů přirozené zlepšení platební schopnosti dlužníka v budoucnosti.

Námítka: mezinárodní insolvenční řízení by vyžadovalo nákladnou mezinárodní byrokracii.

Mezinárodní řízení podle vzoru kapitoly 9. v insolvenčním zákoně Spojených států by nevyžadovalo ani mezinárodní organizaci ani nákladný byrokratický postup. Arbitrážní soudy jsou dočasná zařízení. Když splní svůj úkol – vytvoření plánu splátek resp. oddlužení, přijatelného pro všechny – jsou zase rozpuštěny. Pokud při uskutečňování plánu nastanou potíže, může se tatáž arbitráž (nebo jiná, nově sestavená) sejít, aby je překonala.

Námítka: pokud by zemím už nehrozila nepříjemná vyhlídka čelit při platební neschopnosti věřitelům v Pařížském klubu, velkoryse a neodpovědně by přijímaly nové úvěry.

Také v rámci arbitrážního řízení jsou aktiva a chování dlužníků v minulosti podrobena důkladným zkoumáním. Navíc se tak děje před očima veřejnosti namísto v Pařížském zadním pokoji, takže výchovné působení na dlužnické vlády by bylo spíš větší než je tomu při současném postupu.

Především je ale třeba konstatovat, že ukázňování v mezinárodních úvěrových vztazích bylo dosud nanejvýš jednostrannou záležitostí. Ve skutečnosti předpokládá neodpovědné přijímání úvěrů nejprve neodpovědné poskytování úvěrů. A k tomu je třeba neodpovědný poskytovatel úvěrů. Existující mechanismy dosud prostě ignorovaly nutnost ukáznovat i poskytovatele půjček.

Únosnost dluhů

Každý proces oddlužení – spravedlivý nebo nespravedlivý – potřebuje určitou představu, kolik dluhů země může nebo má unést: 10 nebo 50 % svého národního produktu? Neohraničeně? Vůbec žádné? Nebo tolik, kolik právě má? Na odpovědi na tuto otázku závisí výsledek procesu rozhodujícím způsobem.

Pro Světovou banku a Mezinárodní měnový fond platí stav dluhů země HIPC jako únosný, pokud čistá hodnota ročních splátek dluhové služby (úroky plus splátky) neleží výše než 15 % ročních exportních příjmů. Kampaň Milostivé léto naproti tomu požaduje maximálně 5 %. Vzhledem k tomu, že některé státy odpustily více, předpovídali MMF a Světová banka kvótu dluhové služby u 23 zemí, které do září 2001 dostaly příslib částečného oddlužení, ve výši průměrně 8 % exportních příjmů. To zní dobře. A přece při dnes uplatňovaných kritériích dluhové únosnosti mají oddlužené země brzy stejné vysoké dluhy jako před oddlužením. Tím padá boj proti chudobě, o který mělo přece jít při kolínské oddlužovací iniciativě, pod stůl. Dochází k tomu následovně: hranice únosnosti zadlužení vyčísluje výši dluhové služby chudých zemí, jejíž placení je považováno za únosné pro budoucnost. Ve státní pokladně má zůstat tolik peněz, aby to stačilo i na řádné zabezpečení sociálních programů a programů boje proti chudobě. MMF a Světová banka vycházejí z toho, že růst exportu chudým a vysoce zadluženým zemím nadělí vysoké exportní příjmy, z kterých bude pak možné platit investice do hospodářské a sociální infrastruktury země. Takový model by byl vlastně báječný, protože rozvojové země by pak nemusely přijímat žádné nebo jen malé nové úvěry a tak by nevznikala ani žádná nová dluhová služba. Bohužel ale vládne celosvětová recese a ceny světového trhu pro měď, bavlnu, kávu a mnoho dalšího už po celé desetiletí klesají. Mezi roky 1998 a 2000 exportní příjmy zemí HIPC klesly v průměru o 15 %. Předpoklady pětiprocentního ročního hospodářského růstu, které tvoří základ studií dluhové únosnosti vypracovaných MMF a Světovou bankou jsou proto utopické. Exportní příjmy rozvojových zemí klesají, musí přijímat nové půjčky, dluhový kolotoč se zase rychle roztáčí.

Za takových předpokladů by muselo ulehčení, které by postiženým zemím otevřelo skutečnou šanci pro nový hospodářský začátek, jít daleko dál než je patnáctiprocentní kvóta. Při tom je třeba uvážit, že těchto 15 % představuje pouze kompromis, na kterém se byl schopný shodnout kolínský summit. Nikdo netvrdí, že na 15 % leží vědecky udržitelná hranice mezi únosným a neúnosným zadlužením. Protože ani Milostivé léto 2000 takovou hranici neznalo, požadovala kampaň, v návázání na prokazatelně úspěšné oddlužení Německa při Londýnské dohodě o oddlužení z roku 1953 (viz kapitola 4), redukci na maximálně 5 %.

Neexistují tedy žádná všeobecně platná vědecká kritéria a proto se vnučuje otázka: mohou vůbec existovat kritéria únosnosti zadlužení, která staví na první místo boj proti chudobě? Pokud ano, jak musí vypadat?

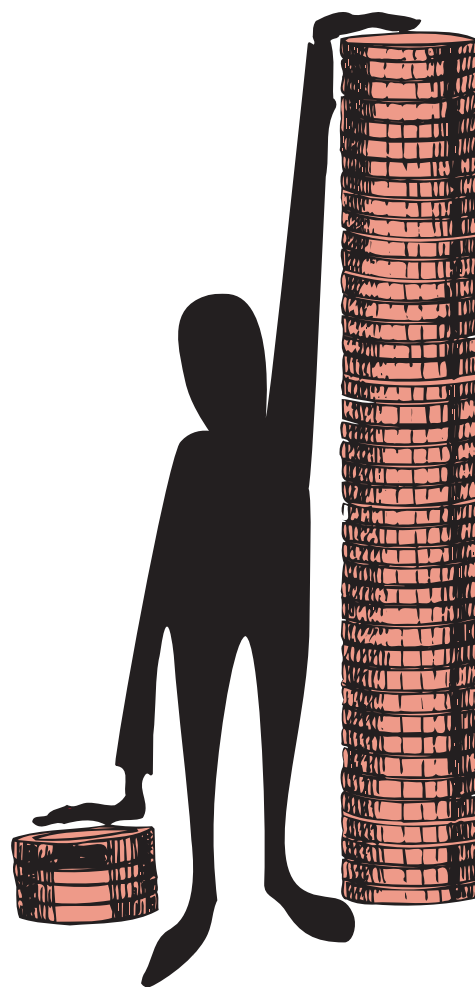
Model CAFOD:

boj proti chudobě před splácením dluhů

Už od roku 1998 se rozvíjejí úvahy o alternativních kritériích dluhové únosnosti. Britská humanitární organizace CAFOD vyvinula model, který definuje únosné zadlužení z hlediska nutnosti boje proti chudobě. Namísto prvořadého splácení dluhů a využití teprve zbytku prostředků pro vlastní úkoly státu, se prioritou obrátí. Teprve když jsou pokryty základní potřeby obyvatelstva, může zbytek peněz být využit pro splácení zahraničních dluhů. Určujícím číslem přitom nejsou exportní příjmy, ale příjmy státu.

V modelu CAFOD nejsou vybírány žádné daně od lidí, kteří mají příjem menší než je dolar denně. „Normální“ daňoví poplatníci mají platit maximálně 25 % daně z příjmu, aby co nejvíc peněz zůstalo pro jejich spotřebu,

spoření, investice atd. a tak ve prospěch národního hospodářství. Z veřejných příjmů se mají hradit náklady sociálních programů, boje proti chudobě (CAFOD navrhuje v současnosti 30 USD na osobu a rok) a další státní výdaje. Pokud ve státním rozpočtu zůstanou ještě další peníze, mohou být užity pro dluhovou službu. V žádném případě to ale nemá být víc než 20 %. Samozřejmě i tady jsou základní parametry diskutabilní. Rozhodující ale je, že na rozdíl od dosavadního postupu, řízeného MMF a Světovou bankou, má prioritu před dluhovou službou zajištění existenčního minima pro stát – stejně jako v německém insolvenčním právu pro soukromé osoby.

Legitimita dluhů:

Doktrína „Odious Debts“

I když jsou zahraniční dluhy nějaké země únosné, dávno to ještě neznamená, že mají také být spláceny. Iniciativy v rámci sítě Milostivého léta poukazují na to, že některé dluhy, bez ohledu na míru únosnosti, nesmějí být spláceny. Sem patří např. jihoafrické dluhy z času apartheidu, pohledávky vůči Filipínám za atomovou elektrárnu postavenou na seizmickém zlomu (viz kapitola 2: Bílí sloni), nebo peníze, které plynuly od věřitelů přímo na konta bývalého nigerijského diktátora Abacha.

30

Základem takového požadavku je doktrína „Odious Debts“ („opovrženímhodné dluhy“). Tato doktrína, která byla vyvinuta už ve dvacátých letech minulého století a případ od případu vždy jednostranně uplatňována, říká, že dluhy státu nemají být spláceny pokud:

- byly půjčky přijímány bez souhlasu postiženého obyvatelstva (tzn. zpravidla bez souhlasu legitimní vlády)
- pokud postiženému obyvatelstvu nepřinesly žádný rozeznatelný užitek
- když obojí bylo poskytovatelům úvěru známo.

Spravedlivé a transparentní arbitrážní řízení nabízí základnu k tomu, aby se tento, často postulovaný ale jen zřídka uplatňovaný, princip

stal pevnou součástí každé restrukturalizace zahraničních dluhů. Východiskem je přitom procesní krok, který stojí už při současném jednání Pařížského klubu na začátku: „Verification of Claims“. Přitom se jedná o srovnání dokumentů, kterými dokládají dlužníci své dluhy k projednání, s dokumenty, na jejichž základě uplatňují věřitelé své pohledávky. MMF a sekretariát Pařížského klubu harmonizují tato čísla, která často vzájemně nesouhlasí, dříve než začne projednávání. To se děje jen z hlediska formálně technického. To vyplývá přirozeně z toho, že rozhoduje nakonec stejně Pařížský klub věřitelů.

Kdyby ale k „verifikaci“ docházelo před nezávislým arbitrážním soudem, pak by měli dlužníci poprvé možnost netematizovat pouze formální aspekty, ale např. i zásadní otázky jako je doktrína nelegitimních dluhů. Pohledávky, jejichž ilegilita by na tomto základě mohla být prokázána, by pak vůbec nebyly zahrnuty do úvah o únosnosti zadlužení, ale byly by prohlášeny od počátku za neúčinné. To by se ostatně nedělo jen v zájmu dlužníka, ale i v zájmu těch věřitelů, kteří poskytli smysluplné úvěry a nemuseli by se dělit o disponibilné prostředky na splácení dluhů s věřiteli pochybnými.

Účast občanské společnosti

Insolvenční řízení je řízení mezi stranami, které spolu uzavřely smlouvu o půjčce. Na rozdíl od podnikatelů nebo soukromých osob to ale u veřejných dlužníků není soukromá záležitost. To jestli bude veřejný dlužník splácet nebo ne, postihuje velké množství lidí, kteří u toho nebyli, když se smlouva podepisovala.

Proto je účast občanské společnosti při jednáních o oddlužení nutná na dvou úrovních:

1) Právo na slyšení:

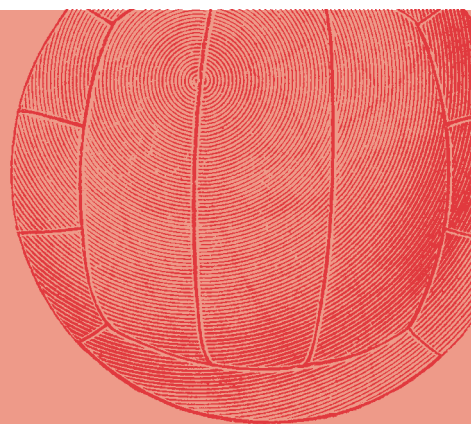
jednak musí existovat právo na slyšení, jak to také předpokládá 9. kapitola insolvenčního práva Spojených států pro všechny zúčastněné, to znamená pro ty, kdo jsou nějak dotčeni splácením či nesplácením předmětných dluhů. Samozřejmě není možné předvolat miliony obyvatel zadlužené země, všechny zaměstnance věřitelských bank nebo další zúčastněné. Proto je vhodné, aby se takové slyšení konalo v té formě, že arbitrážní soud po určité době bude v dlužnické zemi a pak i v jedné nebo několika věřitelských zemích k dispozici všem, kdo chtějí předložit svůj pohled na věc. Rozhodování by v každém případě zůstalo na nezávislém arbitrážním soudu.

2) Boj proti chudobě:

jednak se musí vláda, která má být oddlužena, zavázat, že uvolněné prostředky použije pro účinný boj proti chudobě a k dosažení mezinárodních cílů rozvoje. Minulost ukázala, že splnění učiněných závazků vyžaduje účinnou kontrolu, pokud nemá zůstat jen na papíře. Na rozdíl od dosavadních praktik věřitelů nesmí ale kontrola zůstat v rukou zahraničních poskytovatelů peněz. Správnější bude, když kontrolu, která tak přispěje k demokratizaci, bude vykonávat postižené obyvatelstvo. K tomu vedou v zásadě dvě cesty:

- ustaví se mechanismus sociální kontroly, který vybaví nestátní instituce dalekosáhlými kontrolními a konzultačními pravomocemi, pokud jde o veškerou politiku státních výdajů;
- uvolněné prostředky budou uloženy jako zvláštní jmění (výměnné fondy), z kterých budou financovány projekty, na kterých se všichni zúčastnění dohodli. Tento fond bude spravován vládou a nestátními organizacemi (a na jejich přání i dalšími mezinárodními organizacemi) společně.

Falešná hra v mezinárodním oddlužovacím pokeru

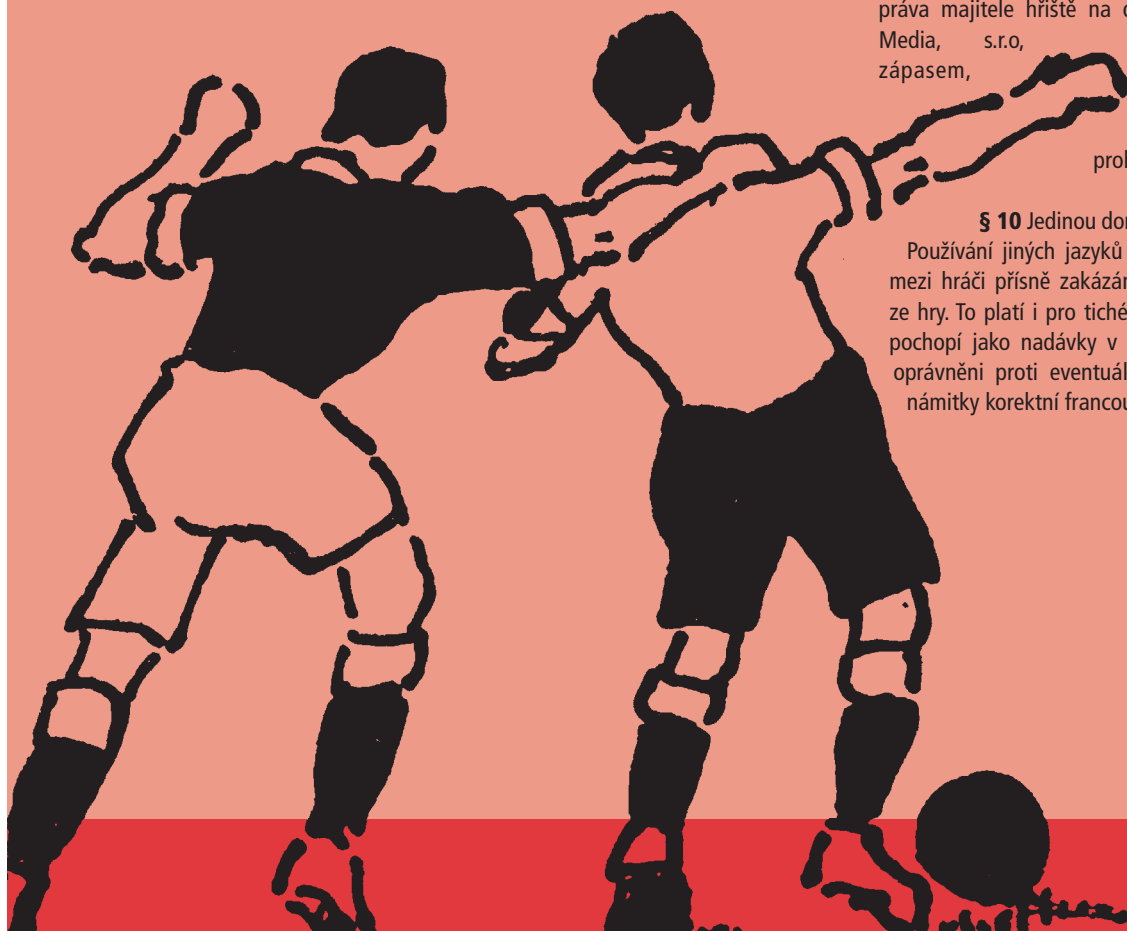

Jürgen Kaiser se zamyslel nad obvyklými mezinárodními řády a zjistil, že také v mezinárodním finančním pokeru existuje řada pravidel. Kdybychom je převedli na fiktivní příklad mezinárodního fotbalového zápasu, vypadala by asi následovně.

31

Pravidla hry: FC Paris proti Černo-bílí Brasico

- § 1 Hra se koná na žádost Brasica. O místě a době konání rozhoduje proto FC Paris.
- § 2 Rozhodčí je před zápasem volen svobodnou a tajnou volbou hráči FC Paris. Hráči Brasica jsou o osobě rozhodčího včas informováni.
- § 3 Na místa čárových rozhodčích obě mužstva podají po dvou návrzích. Výběr provede hlavní rozhodčí.
- § 4 Pravidlo o postavení mimo hru platí ve smyslu řádu FIFA. O zvláštním výkladu v zájmu plynulosti hry rozhoduje rozhodčí po poradě se svými asistenty.
- § 5 O brankách se rozhoduje ve smyslu obvyklých fotbalových pravidel. Pokud jsou dotčeny zvláštní zájmy majitele hřiště (zatížení sítě, dodatečné zatížení trávníku v trestném území atd.), rozhoduje rozhodčí v konsensu se správcem hřiště.
- § 6 V předstihu před všeobecnou reformou pravidel pro brankáře se v této hře uplatňuje tzv. „volací pravidlo“. To znamená, že o tom, který z hráčů bránícího mužstva smí vzít míč do rukou, rozhoduje dotyčný hráč slyšitelným zvoláním „brankář!“. Kvůli zjednodušení bude toto pravidlo uplatňováno nejprve pouze na polovině FC Paris.
- § 7 Majitel hřiště může z důvodů ochrany trávníku trvat na tom, aby hostující mužstvo nepoužívalo sportovní obuv nebo kopačky s černými podrážkami. Popřípadě obuv s bílými podrážkami. Co je třeba považovat za černé nebo za bílé, určuje správce hřiště.
- § 8 Výklad pravidel pro postavení mimo hru, fauly a výhody bere v úvahu místní zájmy a zvyky.
- § 9 V zájmu zajištění přátelské atmosféry mezi mužstvy se zápas koná s vyloučením veřejnosti, zvláště případných fanoušků hostujícího mužstva – pokud tito neposkytnou právně závazné záruky, že nijak neohrozí plynulost hry, včetně případných nepřipustných výrazů vůči domácímu mužstvu nebo rozhodčímu. Tím nejsou dotčena práva majitele hřiště na obchodní využití zápasu firmou Kirch Media, s.r.o., která může hráčů obou mužstev před zápasem, během něj a po jeho skončení neomezeně využívat pro rozhovory, opakování herních situací a tělesné prohlídky.
- § 10 Jedinou dorozumivací řečí zápasu je francouzština. Používání jiných jazyků je v zájmu co nejlepšího dorozumění mezi hráči přísně zakázáno a může být potrestáno vyloučením ze hry. To platí i pro tiché mumlání pro sebe, pokud je rozhodčí pochopí jako nadávky v cizí řeči. Kapitáni obou mužstev jsou oprávněni proti eventuálním rozhodnutím rozhodčího vznášet námitky korektní francouzštinou.

4. Minulost:

Učit se z historie

32

Oddlužení zemí Jihu je často líčeno jako mimořádné opatření, které vlastně nejde obhájit jinak než charitativními nebo politickými důvody. Ve skutečnosti má zřeknutí se legitimních nebo pochybných pohledávek dlouhou a mnohotvárnou tradici. Na tomto pozadí se současné možnosti ulehčení pro zadlužené státy nejeví zdaleka tak senzačně – i když se vlády věřitelských zemí a banky rády snaží vzbudit dojem, že například iniciativa HIPC pro nejchudší země, vyvinutá v devadesátých letech představuje historický průlom.

Počínaje pravidly pro odpouštění dluhů ve Starém zákoně, přes odepření splátek bankovnímu domu Fuggerů ze strany císaře Karla V. nebo odepření splátek bankám bývalé koloniální mocnosti Anglie ze strany mladého státu USA Mississippi, až do současnosti existovaly vždy úspěšné i neúspěšné snahy dlužníků se vyvázat ze smluvních závazků – z dobrých nebo méně dobrých důvodů. Dva příklady z nedávné minulosti ukazují, že dalekosáhlé oddlužení je možné, pokud k tomu mají věřitelé politickou vůli:

- oddlužení Německa v Londýnské smlouvě o dluzích z roku 1953
- oddlužení Indonésie Pařížským klubem 1969/70

Oddlužení Německa v Londýnské smlouvě o dluzích z roku 1953

Mladá Spolková republika Německo nemohla v prvních poválečných letech splácet své dluhy. Proto mělo dojít k celkovému vyřešení všech předválečných a poválečných dluhů vůči státům, soukromým bankám i soukromým věřitelům – v rámci centrální konference. Ta se konala od 28. února do 8. srpna 1952 v Londýně. Přítomní byli zástupci 20 věřitelských států, Banky pro mezinárodní platební vyrovnání a zástupci soukromých věřitelů. Německo bylo zastoupeno vládní delegací za předsednictví spolkového kancléře Adenauera, kterého v této věci zastupoval jako pověřenec bankéř Hermann Josef Abs.

Pozoruhodné je zacílení konference, při kterém byl zájem věřitelů na co nejvyšším splacení dluhů od počátku podřízen politickému zájmu o hospodářské uzdravení západoněmeckého státu. V souladu s tím bylo v „Zásadách pro vypracování doporučení“ pro londýnskou konferenci uvedeno, že plán má brát v úvahu všeobecnou hospodářskou situaci ve Spolkové republice a nesmí „vyvést z rovnováhy

německé hospodářství nežádoucími dopady na vnitřní stav financí ani přespříliš nárokovat existující nebo budoucí zdroje deviz“. Podle úvodu závěrečného textu byla smlouva „nesena přáním odstranit překážky na cestě k normálním hospodářským vztahům mezi Spolkovou republikou Německo a jinými státy a tím přispět k rozkvětu společenství národů“. Konečně došlo k poučení z doby mezi roky

1919 – 1932, kdy se Německo kvůli splacení reparací podle Versailleské smlouvy z roku 1919 zadlužilo v zahraničí víc než dovozovala jeho hospodářská výkonnost. Přitom byla do roku 1932 už většina reparací, které byly Německé říši po prohrané První světové válce uloženy, odpuštěna. Až do londýnských jednání zůstaly jen ty úvěry, které pak Německo přijalo ve dvacátých letech, aby v té době alespoň částečně splnilo své závazky.

V Londýně byly Spolkové republice od počátku učiněny značné ústupky. Na základě hodnoty zlata byly předválečné dluhy stanoveny ve výši 13,5 miliardy marek a poválečné dluhy pocházející z pomoci Marshallova plánu 16,2 miliardy marek. Celkem činily německé dluhy tedy asi 29,7 miliardy marek. Už tím ale došlo k odpuštění všech

úroků a úroků z úroků nesplacených od roku 1934, resp. 1939. Opatrné kalkulace předpokládají, že tak bylo nepřímo odpuštěno nejméně 14,6 miliardy marek.

Při dalších jednáních bylo ze zbývajících částky odpuštěno kolem 50 %. Zůstal zbytkový dluh ve výši 14,45 miliardy marek. Německu bylo povoleno v prvních pěti letech, osvobozených od splacení (1953 – 1957), splácet jen úroky ve výši 567,2 milionu marek ročně. V době mezi roky 1958 – 1978 měly být ročně spláceny splátky a úroky ve výši 765 milionů marek. Předpokládané splátky ležely už v době uzavření smlouvy s 3,35 % zřetelně pod kvótou 5 % z německých

exportních příjmů ve výši 16,908 miliard marek. V důsledku rychlého růstu německých exportů (1960: 47,95 miliardy; 1970: 125,28 miliardy) by podíl splátek vůči exportním příjmům mohl klesnout výrazně pod 1 %, kdyby Spolková republika už od roku 1953 nesplácela ročně víc, než vlastně musela. Tak mohly být dluhy, až na nepatrné zbytky, splaceny už do roku 1960.

1953 - 2003

Zum 50. Jahrestag des
Londoner Schuldenabkommens

SCHULDEN SIND KEIN SCHICKSAL!

1953 - 2003-10-02
K 50. výročí Londýnské smlouvy o oddlužení
Dluhy nejsou osud!

erlassjahr.de
Entwicklung braucht Entschuldung
www.erlassjahr.de

#LOSTVIELISTO

Souhrnně lze konstatovat, že cílů Londýnské smlouvy bylo plně dosaženo. Zbylé dluhy se ukázaly jako dobře únosné a umožnily solidní finanční plánování. SRN se stala opět předvídatelným příjemcem úvěrů na mezinárodních finančních trzích a získala čerstvé peníze. Navíc zůstala měna stabilní a od roku 1958 byla plně konvertibilní. Zahraniční firmy mohly předvídat další hospo-

dářský rozvoj a investovat do znovuvýstavby Německa. Kromě kvantitativního odlehčení německému hospodářství jsou pozoruhodná i dvě kvalitativní pravidla smlouvy:

■ Principiálně měla SRN domluvenou dluhovou službu vykonávat jen z přebytku obchodní bilance a ne například ze svých omezených devizových rezerv nebo pomocí nového

zadlužení. Německo smělo dluhovou službu vysadit, pokud by nebylo dosaženo přebytku obchodní bilance.

■ Při obtížích s plněním smlouvy na jedné nebo na druhé straně měl být svolán neutrální arbitrážní soud. Na rozdíl od dnešních zvyklostí si věřitelé neponechali právo na jednostranné sankce.

Oddlužení Indonésie v roce 1969

Roku 1968 konstatoval Pařížský klub věřitelských vlád, že Indonésie nebude v dohledné době schopna splácet své zahraniční dluhy ve výši 2,1 miliardy dolarů, která je z dnešního pohledu spíše skromná. Mezi členskými vládami Pařížského klubu došlo k prudkým sporům o to, zda:

- by klub měl zůstat věrný svým tehdejším zásadám a neposkytovat žádné oddlužení
- by klub neměl v zájmu spojení této geostrategické země se Západem najít nějaké mimořádné řešení, jak to silně podporovaly Spojené státy.

Foto: Peter Demberger

Pohled na chudinskou čtvrť v Jakartě / Indonésie

Při výběru zprostředkovatele padla po řadě alternativních návrhů volba na německého bankéře Hermanna Josefa Abse. V té době byl Abs mluvčím představenstva Deutsche Bank a jednou z řady jeho vedlejších činností bylo členství v předsednictvu státního Kreditního ústavu pro obnovu (Kreditanstalt für Wiederauf-

bau, KfW). Z tohoto titulu byl povolán a úkol přijal. Pro indonéskou stranu byl od počátku přijatelný kvůli své roli při úspěšném oddlužení Německa v roce 1953.

Abs sestavil začátkem roku 1969 malý štáb spolupracovníků z KfW, s kterým se pustil do práce. Náklady mise byla hrazeny napůl Světovou ban-

kou a napůl KfW. Formálně nebyl Absův úkol být arbitrem ale ani ne zprostředkovatelem. Spíše měl vypracovat nezávislou analýzu indonéského zadlužení a z toho vyplývajících hospodářských vyhlídek. Tato práce prakticky vyústila v doporučení Pařížskému klubu a tím nepřímo i dalším věřitelům a indonéské vládě. Tento případ

ukazuje, jak dalekosáhle může dobrá expertíza ovlivnit i bez formální role arbitra výsledek politického procesu.

Mezi březnem a říjnem 1969 hovořil Abs v rámci jakési kyvadlové diplomacie se všemi zúčastněnými a vypracoval doporučení řešení, které směřovalo k tomu, aby byla snížena kvóta dluhové služby ve výši 20%, hodnocená jako neúnosná. Nejdůležitější zásady přitom byly:

- plné splacení kapitálu
- rovné nakládání se všemi pohledávkami vůči dlužnické zemi
- splacení ve 30 stejných ročních splátkách, počínaje rokem 1970, bez volných let
- odpuštění všech úroků, žádné úroky z prolongace

Poslední bod nakonec vedl k tomu, že zemi byla odpuštěna asi polovina jejich smluvních úroků.

Zprvu ovšem nebyli všichni věřitelé s Absovým návrhem srozuměni. Je zajímavé, že tehdy patřily i spolkové vlády spíše ke skeptikům. Přesto k dohodě nakonec v polovině roku 1970 došlo. Na nátlak skeptické skupiny zemí ale nedošlo k úplnému odpuštění úroků, ale úroková sazba byla snížena „jen“ na 0,5 %. To poněkud

snížilo efekt oddlužení, ale ne rozhodujícím způsobem. Indonésie pak byla schopna – stejně jako Německo v roce 1953 – svým redukováním a dlouhodobě rozloženým platebním závazkům ze svých starých dluhů bez problémů dostát.

Z dnešního hlediska je zajímavé především odůvodnění, kterým Abs rozptýlil obavy věřitelů, že půjde o precedens. Podle bankéře navrhovaná úprava nepředstavuje případ, na který by se mohly jiné země odvolávat, z následujících důvodů:

1. Bez dalekosáhlé úpravy starých pohledávek by nebylo možné v Indonésii očekávat žádný nový příliv kapitálu.
2. Dluhy, o kterých má být jednáno, byly způsobeny nikoli současnou administrativou, ale „diktaturou“, která byla zbavena moci.
3. Úvěry, které byly přijímány, nebyly převážně použity produktivně, ale jejich splacení muselo být financováno pomocí indonéského státního rozpočtu.
4. Pokud by Indonésie byla nucena splácet pohledávky v původní výši, byla by s tím spojena závažná sociální a politická rizika.

Všechny čtyři důvody, proč údajně tehdejší úprava nepředstavuje precedens, se hodí na nesrovnatelně větší dnešní pohledávky z doby Suhartovy éry (kolem 140 miliard USD), které má splácet dnešní demokratická vláda Indonésie. Nemluvě o dalších zemích Jihu.

Například Kuba 1898:

USA odmítají „opovrženímhodné dluhy“

Po španělsko-americké válce roku 1898 se stala Kuba jako poslední španělská kolonie v Latinské Americe nezávislou na mateřské zemi. USA boj o nezávislost na Kubě silně podporovaly a dvoustrannou smlouvou tuto zemi bezprostředně po skončení války k sobě připoutaly. Když mezinárodní věřitelé chtěli po válce vymáhat dluhy, sjednané před rokem 1898 španělskou koloniální správou, odmítla nová kubánská vláda tyto záměry s poukazem na zavrženímhodný („odious“) charakter těchto pohledávek. V tom byla Washingtonem výslovně podpořena. Odmítnutí bylo odůvodněno tím, že půjčky byly sjednány koloniální správou proti zájmům nyní nezávislého kubánského obyvatelstva. Španělská vláda sice nikdy formálně neuznala svou odpovědnost za kubánské dluhy ale brzy po uzavření Pařížské mírové smlouvy sama začala s vyrovnáváním dluhů své bývalé kolonie.

Oprýskané fasády v Havaně / Kuba

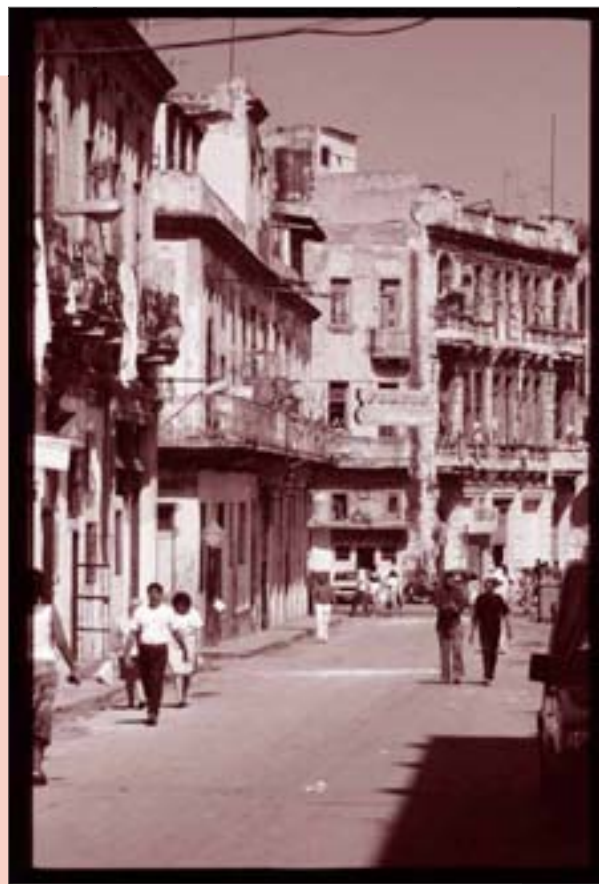

Foto: Bernd Suchalla

5. Současné aktivity:

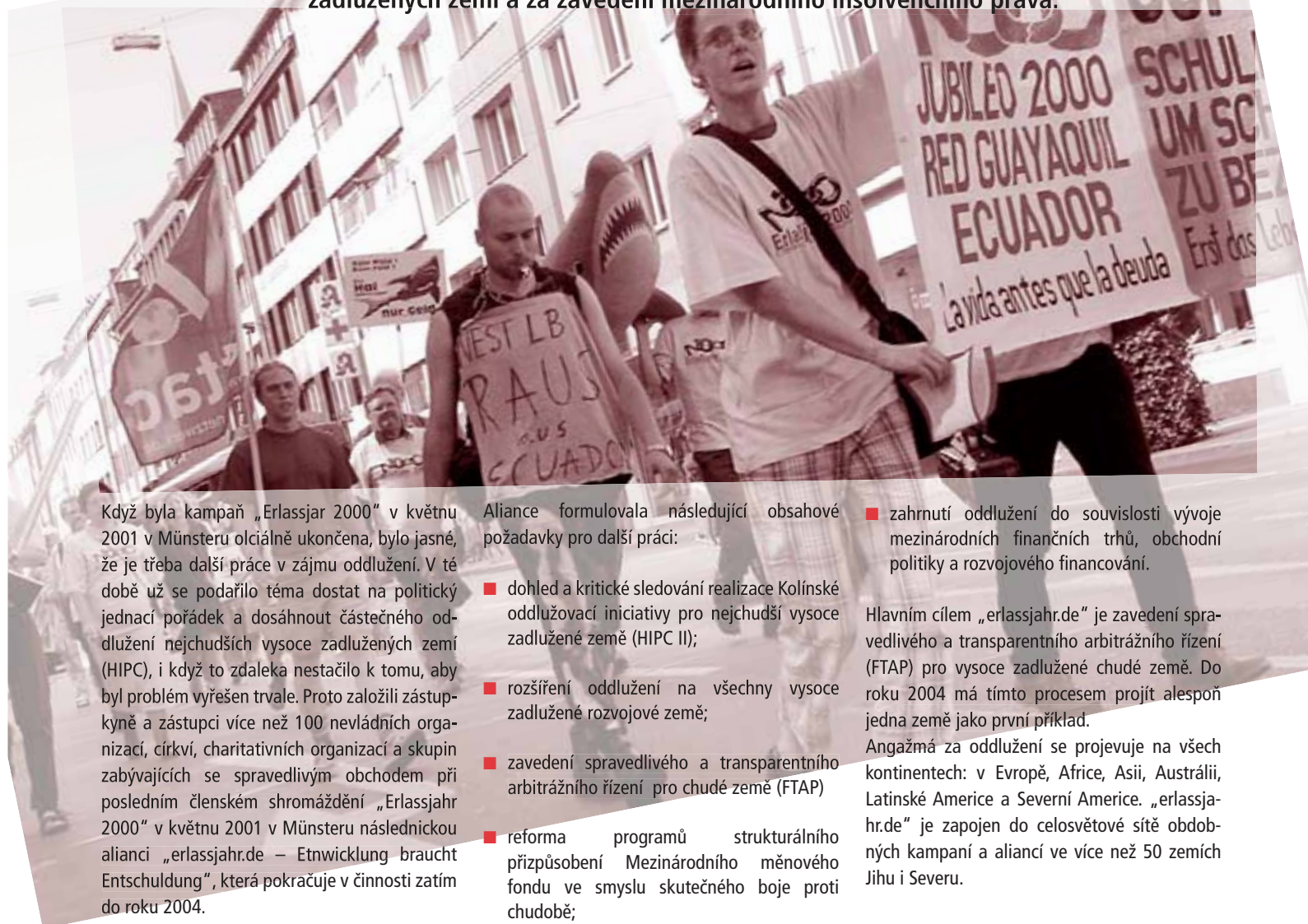
Spravedlivé oddlužení

36

Německá aliance „erlassjahr.de“

„erlassjahr.de – Entwicklung braucht Entschuldung“ (Milostivé léto – Rozvoj potřebuje oddlužení) je následnická organizace kampaně „Erlassjahr 2000“ založené v roce 1997. Za čtyři roky svého trvání mobilizovala kampaň víc než 2000 členských organizací v Německu, aby se zasazovaly za oddlužení chudých, vysoce zadlužených zemí a za zavedení mezinárodního insolvenčního práva.

Foto: Siegfried Gwosdz

Když byla kampaň „Erlassjahr 2000“ v květnu 2001 v Münsteru oficiálně ukončena, bylo jasné, že je třeba další práce v zájmu oddlužení. V té době už se podařilo téma dostat na politický jednací pořádek a dosáhnout částečného oddlužení nejchudších vysoce zadlužených zemí (HIPC), i když to zdaleka nestačilo k tomu, aby byl problém vyřešen trvale. Proto založili zástupkyň a zástupci více než 100 nevládních organizací, církví, charitativních organizací a skupin zabývajících se spravedlivým obchodem při posledním členském shromáždění „Erlassjahr 2000“ v květnu 2001 v Münsteru následnickou alianci „erlassjahr.de – Entwicklung braucht Entschuldung“, která pokračuje v činnosti zatím do roku 2004.

Aliance formulovala následující obsahové požadavky pro další práci:

- dohled a kritické sledování realizace Kolínského oddlužovací iniciativy pro nejchudší vysoce zadlužené země (HIPC II);
- rozšíření oddlužení na všechny vysoce zadlužené rozvojové země;
- zavedení spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení pro chudé země (FTAP)
- reforma programů strukturálního přizpůsobení Mezinárodního měnového fondu ve smyslu skutečného boje proti chudobě;

- zahrnutí oddlužení do souvislosti vývoje mezinárodních finančních trhů, obchodní politiky a rozvojového financování.

Hlavním cílem „erlassjahr.de“ je zavedení spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení (FTAP) pro vysoce zadlužené chudé země. Do roku 2004 má tímto procesem projít alespoň jedna země jako první příklad.

Angažmá za oddlužení se projevuje na všech kontinentech: v Evropě, Africe, Asii, Austrálii, Latinské Americe a Severní Americe. „erlassjahr.de“ je zapojen do celosvětové sítě obdobných kampaní a aliancí ve více než 50 zemích Jihu i Severu.

Foto nahoře: Demonstranti přinášejí cenu „Žralok roku“ před banku WestLB v Düsseldorfu
Foto vpravo: Demonstrace při druhém Světovém sociálním fóru v Porto Alegre 2002

Kampaně za oddlužení Jihu

Iniciativy za oddlužení na Jihu ve své práci kladou různé důrazy. V době mezinárodní kampaně „Jubilee 2000“ (Milostivé léto 2000) existovalo na Jihu více než 40 kampaní, které se zasazovaly za odpuštění dluhů. I když se stalo zřejmým, že cílů mezinárodního hnutí – dalekosáhlého odpuštění dluhů a zavedení spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení – nebude dosaženo, rozhodla se většina kampaní pro další práci i po roce 2000.

V zemích skupiny HIPC (např. v Ugandě, Mozambiku, Tanzanii, Malawi, Bolívii) se většina kampaní rozhodla využít možnosti účasti na procesu PRSP (program boje proti chudobě), byť jsou jeho možnosti sporné a omezené.

V zemích, kde byl za většinu dluhů odpovědný zločinný režim (např. Jižní Afrika a Filipíny), pokračuje společně s partnery ze Severu diskuse o legitimitě těchto dluhů. A v zemích, kterým je zatím odpuštění dluhů odepíráno (např. Ekvádor, Argentina nebo Indonésie) je

zdůrazňován především požadavek spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení – v úzkém kontaktu s partnery ze Severu.

Vedle práce národních aliancí hrají koordinující a spojující roli dvě mezinárodní sítě.

■ **„Jubilee South“** (Milostivé léto Jih) jako síť kampaní a organizací z Jihu. Pro tuto síť stojí v centru činnosti otázka legitimacy dluhů. Organizace požaduje, aby byly škrtnuty všechny dluhy, protože skutečným dlužníkem je Sever. Nadto jsou požadovány reparace ze strany Severu vůči Jihu.

■ **„Jubilee Movement International“** (JMI) (Mezinárodní hnutí milostivé léto), hnutí kampaní na Severu i na Jihu, existující od dubna 2001. JMI hodnotí jako důležitější a především dosažitelný krok k systematictější spravedlnosti zavedení spravedlivého a transparentního arbitrážního řízení. To je ústřední požadavek hnutí, ke kterému patří i „erlassjahr.de“.

Jak na Jihu, tak na Severu existují národní kampaně, které jsou aktivní v obou sítích. Shody a rozdíly neprobíhají podle linie Sever-Jih, ale vztahují se k expertizám jednotlivých zemí, tematickým preferencím a politickému přesvědčení.

„erlassjahr.de“ spolupracuje v mnoha ohledech s kampaněmi na Severu i na Jihu. Důležitou roli přitom hraje mezinárodní síť zabývající se FTAP. Tak se např. v březnu 2002 v Guayaquilu (Ekvádor) konalo mezinárodní setkání za účelem vytváření sítě FTAP, kterého se účastnili zástupkyně a zástupci kampaní z Asie, Afriky, Latinské Ameriky, Austrálie a Evropy. Kromě toho při „erlassjahr.de“ existuje řada domácích sítí a pracovních skupin zabývajících se jednotlivými zeměmi Jihu, které jsou v úzkém kontaktu s kampaněmi a organizacemi v těchto zemích.

Foto: Susanne Luthien

Česká kampaň **Milostivé léto**

38

Aktivita české části kampaně Milostivé léto 2000 byly spojeny převážně s činností Ekumenické akademie Praha (EAP), která se ve svých programech průběžně věnuje ekonomické a rozvojové tematice. Kontakty s německou částí kampaně (Erlassjahr 2000) navázal člen EAP a tehdejší ředitel Kooperačního fóra Most (KFM) Tomáš Tožička, který od roku 1999 působí jako národní koordinátor kampaně. V říjnu roku 1999 uspořádala EAP společně s KFM a s německými partnery seminář Život na dluh, věnovaný tematice oddlužení. Podnětem k jeho přípravě bylo plánované zasedání Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Světové banky (SB) v Praze. Koalice se v polovině roku 2000 rozšířila o pražskou Obec křesťanů a skupiny dobrovolných spolupracovníků. Ve spolupráci s iniciativami CEE Bankwatch Network (BWN) a Duha - Přátelé země Milostivé léto 2000 připravilo na dobu konání summitu v září 2000 společný program „Veřejné fórum: Jiná zpráva“ včetně video festivalu, tematicky zaměřený na kritiku politiky MMF a SB vůči chudým zemím. Milostivé léto 2000 kromě toho uspořádalo několik rockových koncertů, propagujících cíle kampaně, spolu se zástupci mezinárodního hnutí připravilo prezentaci podpisů petice za oddlužení vrcholným představitelům MMF a SB v průběhu zasedání (viz závěr dokumentárního filmu Hry prachu – www.hryprachu.cz), a společně s britskou a německou kampaní uspořádalo demonstraci ve formě procesí, zdůrazňující vážnost a etický a náboženský rozměr problému zadlužení chudých zemí, kde v jeho důsledku umírají tisíce dětí i dospělých denně. Představitelé kampaně také lobovali u některých politiků a předložili prezidentské kanceláři a ministerstvu zahraničí návrh na oddlužení některých zemí ze strany České republiky. České i mezinárodní hnutí Milostivé léto 2000 se také podílelo na diskusním fóru Praga dialogi locus, svolaném prezidentem Havlem předvečer summitu.

spravedlivé oddlužení

Na základě zahraničních materiálů ML 2000 připravilo dvě výstavy k tématice oddlužení. Jedna je věnována všeobecným informacím, druhá se zabývá situací v Zambii. Obě výstavy jsou stále k dispozici pro zapůjčení.

Milostivé léto 2000 sbíralo podpisy pod petici, která se šířila v Česku už dříve a pod kterou se celosvětově sešlo víc než 24 milionů podpisů (stala se tak největší peticí všech dob) Text petice:

Nesouhlasím s tím, že na přelomu tisíciletí žije více než miliarda lidí pod hranicí chudoby, zatímco jejich země kvůli zahraničnímu zadlužení musí splácet obrovské sumy vládám a bankám zemí Severu a mezinárodním finančním institucím.

Chci, aby byl těmto lidem umožněn v roce 2000 nový začátek bez zničujících dluhů.

Požaduji proto od bank, vlád a mezinárodních finančních institucí, aby prominuly v roce 2000 chudým zemím nesplacitelné dluhy.

Očekávám, že finanční prostředky uvolněné tímto prominutím dluhů budou použity tak, aby umožnily zlepšit situaci chudých.

Podporuji vznik mezinárodněprávního postupu („mezinárodního insolvenčního práva“), který by umožňoval v případě vysokého zadlužení chudých zemí přerušit začarovaný kruh zadlžování.

V roce 2001 změnila, podobně jako partnerské organizace ve světě i česká kampaň své jméno: z „Milostivého léta 2000“ se stalo jen „Milostivé léto“. Jeho aktivity pokračují pořádáním seminářů a přednášek, publikováním materiálů a účastí na národních i mezinárodních aktivitách. Ekumenická akademie, která představuje v ČR organizační základ kampaně, se podílí na programu Světové rady církví „Dopady globalizace v zemích Střední a Východní Evropy“, kde se jedná i o otázky zadlužení; její zástupce se

účastnil práce mezinárodního ekumenického týmu na konferenci OSN „Financování pro rozvoj“ v mexickém Monterrey v roce 2002 a dalších akcích. Ekumenická akademie je jedním z iniciátorů a zakládajících členů Českého fóra pro rozvojovou spolupráci (FoRS), věnuje se propagaci spravedlivého obchodu (fair trade) i etického investování. V letech 2002 a 2003 se podílí na konferenci Překonávání globálních propastí, pořádané nadací Forum 2000, přípravou workshopu o dluhové problematice.

Fotografie z protestního procesí Milostivého léta 2000 v době zasedání MMF a SB v Praze

Slovník zkratk a základních pojmů

AFRODAD African Network on Debt and Development**„Africká síť pro dluhy a rozvoj“**

Tato síť byla založena roku 1994. Ve stanovisku z roku 2000 se AFRODAD vyslovil pro formálně a trvale institucionalizovaný arbitrážní soudní dvůr pro zahraniční dluhy (International Arbitration Court on Foreign Debt), který by měl sídlit při OSN.

Současná hodnota

Čím je úroková sazba vyšší, tím vyšší je hodnota současných příjmů ve srovnání z budoucími příjmy. Při úrokové sazbě 10 % a bilančním období jednoho roku má 1.100, které dostanu za rok, v současné době („současná hodnota“) hodnotu jen 1.000 - protože bych si mohl dnes vzít půjčku ve výši 1.000, kterou bych za rok splatil 1.100. Současná hodnota v hotovosti částky 1.100, kterou dostanu za rok tedy činí 1.000. Odpovídajícím způsobem je nižší současná hodnota 1.100, které dostanu vyplaceny teprve za deset let. Úroková míra, která tvoří základ výpočtu a doba splatnosti půjčky tedy určují současnou hodnotu.

BMZ

Bundesministerium für Wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung
Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

CAC Collective Action Clauses**„Klausule společné akce“**

Tyto klausule v úvěrových smlouvách dovolují většině věřitelů uzavírat dohody s dlužníkem, závazné pro všechny věřitele

Cut-off-date

Okamžik první restrukturalizace dluhu určité země v Pařížském klubu. Podle toho jsou dluhy-post-cut-off-date, takové dluhy, které zemi vznikly po okamžiku první restrukturalizace dluhu v Pařížském klubu a dluhy-pre-cut-off-date jsou dluhy, které země udělala před tímto datem. Obvyklé je, že k restrukturalizaci se přistupuje jenom u těch dřívějších.

DRF Dispute Resolution Forum

Instance pro smírčí řízení v konceptu SDRM (viz) viceprezidentky MMF Anne Kruegerové

ESAF Enhanced Structural Adjustment Facility**Rozšířená opatření strukturálního přizpůsobení**

Až do roku 1999 úvěrový program MMF pro asi 80 chudých zemí s nejvýhodnějšími úroky. Studie o ESAF (vypracovaná samotným MMF) došla k závěru, že opatření v rámci tohoto programu nebrala ohled na situaci chudých v dotyčných zemích. Roku 1999 se název změnil na **„Opatření pro růst a k omezení chudoby“** (Poverty Reduction and Growth Facility – PRGF).

EURODAD European Network on Debt and Development**„Evropská síť pro dluhy a rozvoj“**

EURODAD byl založen roku 1990 jako síť nevládních organizací, kterých už je 35 z 16 evropských zemí, v zájmu lepší koordinace organizací, angažovaných v úsilí o oddlužení, a k zajištění většího vlivu na ty, kdo rozhodují v Evropě a v mezinárodním měřítku. Sídlo sekretariátu je v Bruselu.

FTAP Fair and Transparent Arbitration Process**Spravedlivé a transparentní arbitrážní řízení****G7/8** Group of Seven / Eight**Skupina sedmi / osmi**

Neformální seskupení sedmi největších průmyslových zemí světa: Německo, Francie, Velká Británie, Itálie, Japonsko, Kanada a USA. Roku 2002 se připojilo Rusko jako osmý člen. G8 se schází jednou ročně na světovém hospodářském summitu.

G77 Group of 77**Skupina 77**

Uskupení zahrnující v současné době 134 rozvojových zemí. G 77 utvořilo roku 1964 sedmdesát sedm členských států s cílem lepší kooperace mezi rozvojovými zeměmi a sladění postupu při mezinárodních jednáních.

HIPC Heavily Indebted Poor Countries**„Vysoce zadlužené chudé země“**

HIPC I ... také Iniciativa HIPC, vznikla roku 1996. Tehdy Světová banka a MMF poprvé navrhli, že by země HIPC měly získat odpuštění dluhů při zahrnutí všech úvěrů. Tak byly zahrnuty nejen bilaterální dluhy u států, ale poprvé také multilaterální dluhy vůči mnohonárodním organizacím – především Světové bance a MMF.

HIPC II ... také „Kolínská iniciativa oddlužení“, byla odsouhlasena vládami G 7 při kolínském světovém hospodářském summitu v roce 1999. Obsahuje oproti HIPC I zřetelné rozšíření: hranice zátěže zemí při splácení dluhů byla dále snížena. Až 36 zemí mohlo dosáhnout částečného oddlužení. Byl dán podnět k reformě podmínek oddlužení: odpouštění dluhů bylo podmíněno prováděním programů boje proti chudobě, k jejichž formulaci má docházet za účasti občanské společnosti (srov. PRSP a kapitolu 2)

IDA International Development Association**„Mezinárodní asociace pro rozvoj“**

IDA patří ke Skupině Světové banky a poskytuje kredity nejchudším rozvojovým zemím za zvlášť výhodných podmínek. IDA-only-země jsou ty, které získaly půjčky jen od IDA a ne úvěry Světové banky za tržních podmínek; to je předpokladem zahrnutí do iniciativy HIPC.

IFI International Financial Institutions**„Mezinárodní finanční instituce“**

Patří k nim Světová banka a Mezinárodní měnový fond a rovněž regionální rozvojové banky.

IMF/IWF International Monetary Fund**„Mezinárodní měnový fond“** a **„Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj“ (IBRD), zkráceně Světová banka** (viz).

Vznik roku 1944 v Bretton Woods v USA. MMF měl zajišťovat mezinárodní měnovou stabilitu, Světová banka měla pomoci kreditů a poradenství podporovat hospodářský rozvoj. Majiteli podílů jsou národní vlády. Největší podíly mají USA, Japonsko a Německo. Velikosti podílů určuje sílu hlasovacího práva.

JMI Jubilee Movement International**Mezinárodní hnutí Milostivé léto**

JMI bylo založeno roku 2001 v Bamaku v Mali. V řídicím grémiu jsou zastoupeni členové z Ghany, Hondurasu, Maurítie, Pákistánu, Peru, Filipín a Německa.

Jubilee South**„Milostivé léto Jih“**

Spojení kampaní za oddlužení z Jihu. Stěžejními zeměmi jsou Jihoafrická Republika a Filipíny. Obsahově Jubilee South zdůrazňuje bezpodmínečné vymazání dluhů, které jsou považovány za „ilegitimní“ u všech zemí Jihu.

Londýnský klub

Neformální **sdržení asi 1000 mezinárodních obchodních bank**, které jako věřitel jedná s dlužnickými zeměmi o soukromých úvěrech (bez veřejných záruk).

NGO

Non Governmental Organisation

„Nevládní organizace“**Odious Debts****„opovrženihodné dluhy“**

Doktrína „opovrženihodných dluhů“ byla ojediněle uplatňována od konce 19. století některými dlužníky a ve dvacátých letech minulého století byla zavedena jako pojem mezinárodního práva. Říká, že dluhy není třeba splácet, pokud: 1. země, která půjčku přijala, z ní neměla žádný užitek, 2. dotčené obyvatelstvo (prostřednictvím legitimní vlády) s přijetím půjčky nesouhlasilo, 3. obojí bylo poskytovatelům úvěru známo.

Pařížský klub

V současné době **sdržení 19 věřitelských vlád** za účelem jednání o restrukturalizaci a ulehčení dluhů. Dlužnická země je sice vyslechnuta, ale je vyloučena z rozhodování o tom, zda a jak k odpuštění nebo restrukturalizaci dluhů dojde. Klub se jmenuje Pařížský, protože tato setkání se konají jednou měsíčně na francouzském ministerstvu financí.

PRGF (viz ESAF)**PRSP Poverty Reduction Strategy Paper****„Strategický dokument pro omezení chudoby“**

V rámci HIPC II nastoupil PRSP na místě programů strukturálního přizpůsobení. PRSP mají vznikat za účasti občanské společnosti dotyčné země. Dosavadní monitorování PRSP v zemích HIPC (jako např. Bolívie, Burkina Faso, Kamerun, Uganda, Honduras, Zambie, Tanzanie) ukazuje, že hodnocení PRSP nedopadá jednoznačně. Někde dochází ke skutečné účasti občanské společnosti, ve společnosti vznikají nová spojení aktérů nebo dialog mezi vládou a občanskou společností. Ve většině případů se to ale nezdařilo. Obecně platí, že boj proti chudobě předchází podmínky nenahradil, ale jen doplnil.

SAP Structural Adjustment Program

„Program strukturálního přizpůsobení“ Mezinárodního měnového fondu.

SAPRIN Structural Adjustment Participatory Review Initiative Network**Síť iniciativy kritického zkoumání a hodnocení programů strukturálního přizpůsobení MMF.**

Formálně sestává z nevládních organizací a Světové banky, spolupráce je ale obtížná.

SDRM Sovereign Debt Restructuring Mechanism**„Mechanismus restrukturalizace dluhů pro suverénní dlužníky“**

V listopadu 2001 představila Anne Kruegerová, viceprezidentka MMF, poprvé svůj nový koncept zacházení s insolventními veřejnými dlužníky. Má nově uspořádat všechny pohledávky vůči předlužené zemi. V rámci tohoto návrhu si MMF zajišťuje silný vliv na jednání mezi věřiteli a dlužníky.

Sharing Clauses**„Klausule sdílení“**

Ustanovení v úvěrových smlouvách mezi soukromými bankami a suverénními dlužníky. Platí pro případ krize platební schopnosti dané země: (redukované) splátky se zásadně dělí mezi všechny věřitele.

SILIC Severely Indebted Low Income Countries**„Vysoce zadlužené země s nízkými příjmy“**

Ke skupině SILIC počítá Světová banka země s hrubým domácím produktem na hlavu nižším než 756 USD, se současnou hodnotou dluhové služby přesahující 220 % exportních příjmů nebo 80 % hrubého domácího produktu; V roce 2000 to bylo 33 zemí.

SIMIC Severely Indebted Middle Income Countries**„Vysoce zadlužené země se středními příjmy“**

Ke skupině SIMIC počítá Světová banka země s hrubým domácím produktem na hlavu mezi 756 a 9.265 USD a současnou hodnotou dluhové služby přesahující 220 % exportních příjmů nebo 80 % hrubého domácího produktu; v roce 2000 to bylo 8 zemí.

Super Majority**„Převážná většina“**

Pevně určené kvorum pro většinu věřitelů, která může s dlužníkem vyjednat dohodu závaznou pro všechny věřitele.

Swap**„Výměna“**

Transformace dluhu, při které věřitel dlužníku odpustí splácení dluhu v devizách. Výměnou dá dlužnická vláda k dispozici finanční prostředky v domácí měně. Tyto peníze jsou pak užity v boji proti chudobě, na ekologické projekty nebo na produktivní investice v zemi samotné.

Světová banka**Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (viz IMF / MMF)**

Cílem Světové banky je podporovat hospodářský a sociální rozvoj pomocí poskytování dlouhodobých půjček a poradenství. Přitom poskytuje jak půjčky za tržních podmínek, tak kredity s výhodným úrokem pro nejchudší rozvojové země.

Waiver of immunity**„Zřeknutí se imunity“**

Dosud se státy, které podpisují úvěrové smlouvy, zřekají své zásadní imunity. Kdyby to nedělaly, neměli by věřitelé možnost vymáhat splácení úroků před soudem.

MILOSTIVÉ LÉTO

Adresy a kontakty

na uvedených adresách získáte další informace a další odkazy

Česká republika

Milostivé léto / Ekumenická akademie Praha

Na Míčáncích 1, 101 00 Praha 10

Tel./Fax +420 272737077

e-mail: ekumakad@volny.cz

www.ecn.cz/eapraha

Ředitel: ThDr. Jiří Silný; rozvojové projekty, národní koordinátor

Milostivého léta: Mgr. Tomáš Tožicka (tozicka@mybox.cz)

Publikace: Strukturální problémy rozvoje: Argentinská krize a otázky oddlužení, 2002

Milostivé léto 2000. Rozvoj vyžaduje oddlužení, 2000

(ve formě brožury – zbytek nákladu, nebo jako výstava)

T. Kneifel, U. Duchrow: Hospodářství a finance jako otázka víry, 2003

T. Addy, J. Silný: Globalisation in Central and Eastern Europe: Responses to the ecological, economic and social consequences, 2003

České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS)

Máchova 7, 120 00 Praha 2

tel.: (+420) 226 200 406; fax: (+420) 226 200 401

Předseda: Jan Plešinger jan.plesinger@pinf.cz; www.fors.cz

Spravedlivý obchod

www.fairtrade.zde.cz

Německo

(zpravidla se dá domluvit i anglicky)

erlassjahr

Carl-Mosterts-Platz 1, 40477 Düsseldorf

Tel.: +49 211 4693-196, fax: +49 211 4693-197

e-mail: buero@erlassjahr.de; www.erlassjahr.de

Ředitelka: Susanne Luthlen; s.luthlen@erlassjahr.de

Politický koordinátor: Jürgen Kaiser; j.kaiser@erlassjahr.de

K dispozici je množství informačních materiálů v němčině

WEED (Weltwirtschaft, Ökologie und Entwicklung)

Am Köllnischen Park 1, 10179 Berlin

Tel.: +49 30 27586321, fax: +49 30 27586329

Kontakt: Ann Kathrin Schneider; ak.schneider@weedbonn.org;

www.weedbonn.org

Organizace se mj. zabývá kritikou programů strukturálního přizpůsobení

Věřitelé

Světová banka www.worldbank.org

k HIPC: www.worldbank.org/hipc

k PRSP: www.worldbank.org/poverty/strategies/index.htm

Mezinárodní měnový fond www.imf.org

k SDRM: www.imf.org/external/np/exr/facts/sdrm.htm

k HIPC: www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm

k PRSP: www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm

Pařížský klub

www.clubdeparis.org

Pokud jde o pohledávky soukromých institucí vůči zemím Jihu, existuje daleko méně informací, než těch, týkajících se veřejných pohledávek. Jedním z mála dobrých a podrobných pramenů je Banka pro mezinárodní platební vyrovnání (BIS) v Basileji:

www.bis.org

SÜDWIND (Institut für Ökonomie und Ökumene)

Lindenstrasse 58-60, 53721 Siegburg

Tel.: +49 2241 53617, fax: +49 51308

Kontakt: Pedro Morazán; morazan@suedwind-institut.de;

www.suedwind-institut.de

Organizace se mj. zabývá výměnnými fondy

Philippinenbüro

Bullmannaue 11, 45327 Essen

Tel.: +49 201 8303828, fax: +49 201 8303830

Kontakt: Niklas Reese; philippinenbuero@asienhaus.de

Organizace se mj. zabývá ilegálními dluhy

Attac-Netzwerk Deutschland

www.attac-netzwerk.de

Kritika finančního systému atd.

Mezinárodní organizace, anglické stránky

EURODAD (European Network on Debt and Development)

Avenue Louise 176, 8th Floor, 1050 Brussels, Belgium

Tel.: 32 (0) 2 543 90 62, fax: 32 (0) 2 544 05 59

Kontakt: Tom Streater, Programme Officer;

streater@eurodad.org; www.eurodad.org

Evropská síť pro dluhy a rozvoj

AFRODAD (African Network on Debt and Development)

www.afrodad.org

Africká síť pro dluhy a rozvoj

Jubilee Plus / Jubilee Research

www.jubileeplus.org

Britská organizace Milostivého léta

JMI (Jubilee Movement International)

www.jubileeplus.org/jmi/main.htm

Mezinárodní hnutí Milostivé léto

Jubilee South

www.jubileesouth.org

Koalice Milostivé léto Jih

SAPRIN (Structural Adjustment Participatory Review International Network)

www.saprin.org

Organizace se zabývá zkoumáním dopadů programů strukturálního přizpůsobení

Bretton Woods Project

www.brettonwoodsproject.org

Organizace se zabývá kritikou mezinárodních finančních institucí

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

www.unctad.org

Konference OSN pro obchod a rozvoj

Celosvětový portál ne téma dluhů s mnoha odkazy:

www.debtchannel.org

Informace k legitimním dluhům:

www.odiousdebts.org

Seznam autorů

Wilson Budde-Iser

Referent rozvojově politického vzdělávání, Sborová služba pro misii a ekumenu (Gemeindedienst für Mission und Ökumene – GMÖ) v Severním Porýní; regionální koordinátor „erlassjahr.de“
Cáchy/Dolní Porýní, Krefeld

Andreas Fisch

Diplomovaný teolog, vědecký pracovník expertní skupiny „Světové hospodářství a sociální etika“ Německé biskupské konference, Bochum

Linde Janke

Učitelka, regionální koordinátorka „erlassjahr.de“,
forum Bádensko-Württembersko, Stuttgart

Dr. Dieter Heidtmann

Evangelický teolog, politolog, farář württemberské zemské církve,
první předseda podpůrné asociace rozvojového bankovního družstva Oikocredit, Bádensko-Württembersko

Jürgen Kaiser

Politický koordinátor „erlassjahr.de“, Düsseldorf

Arndt von Massenbach

Referent pro vzdělávání a práci s veřejností sítě INKOTA v Berlíně,
člen předsednictva „erlassjahr.de“

Bettina von Clausewitz

Novinářka, práce s tiskem a veřejností pro „erlassjahr.de“, Essen

Birgit Weinbrenner

Farářka, Sborová služba pro misii a ekumenu (GMÖ) v Jižním Porýří,
Witten

**Problémy světa
nelze vyřešit stejným
způsobem myšlení,
který vedl k jejich
vzniku.**

Albert Einstein

Impressum

Publikace vznikla za podpory
projektu TRIALOG Evropské komise

Vydavatel:

Ekumenická akademie Praha
Na Míčáncích 1
101 00 Praha 10
Tel. a fax (00420) 272737077
E-mail: ekumkad@volny.cz
Homepage: www.ecn.cz/eapraha

Originál:

Entschuldung fairändern.
Aktionshandbuch erlassjahr.de
Vydavatel: erlassjahr.de,
Carl-Mosterts-Platz 1,
40477 Düsseldorf, SRN
Redakce: Wilson Budde-Iser,
Bettina von Clausewitz
(odpovědná redaktorka),
Jürgen Kaiser,
Arndt von Massenbach,
Birgit Weinbrenner

Překlad a redakce českého vydání:

Jiří Silný

Layout:

FormS grafikdesign, Essen

MILOSTIVÉ LÉTO

Foto: Invan Telaumbanua

Děti v Indonésii, které si vydělávají jako pouliční hudebníci, počítají kolik vydělaly

MILOSTIVÉ LÉTO